LUND UNIVERSITY

Förhållandet mellan anföringssats och anförd sats vid direkt anföring

Petersson, David

2008

Link to publication

Citation for published version (APA):
Petersson, D. (2008). *Förhållandet mellan anföringssats och anförd sats vid direkt anföring*. (Nordlund). Nordiska språk. Språk- och litteraturcentrum, Lunds universitet.

Total number of authors:
1

General rights
Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.
• Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
• You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
• You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: https://creativecommons.org/licenses/

Take down policy
If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Download date: 10. Oct. 2026

David Petersson

Förhållandet mellan anföringssats och anförd sats vid direkt anföring*

Sammandrag. Vid direkt anföring uppvisar såväl anföringssats som anförd sats huvudsatsegenskaper och det är inte uppenbart hur förhållandet mellan satserna i en anförd mening ska förstås. I denna uppsats undersöks det hierarkiska förhållandet mellan anföringssats och anförd sats ur såväl semantisk/pragmatisk som syntaktisk synvinkel. Undersökningens utgångspunkt är tre antaganden om huvud- och bisatser: 1) En semantisk huvudsats utför, till skillnad från en semantisk bisats, någon av talakterna påstående, fråga och befallning. 2) En syntaktisk huvudsats kan inte utgöra ett argument till ett verb. 3) Huvudsatser uppbär oberoende finithet, medan bisatsers finithet är beroende av matrissatsens.

Undersökningen ger inget entydigt svar på hur förhållandet mellan satserna bör förstås. Den visar istället på argument för tre huvudsakliga analysalternativ:

1. Anföringssatsen är en överordnad huvudsats: Anföringssatsen utför normalt den överordnade talakten och anföringsverbet tar den anförda satsen som objekt.
2. Den anförda satsen är en överordnad huvudsats: Anföringssatsen kan ses som ett modalt satsadverbial inom den anförda satsen. Den anförda satsen är inte beroende av någon matris.
3. Satserna är syntaktiskt fristående men semantiskt sammanbundna: Både anföringssats och anförd sats uppvisar oberoende finithet. Anföringssatsen uppvisar likheter med annex.

Resultaten tyder på att det kan finnas anledning att problematisera den traditionella grammatikens dikotomi huvudsats/bisats.

1 Inledning

I de flesta fall kan man, med hjälp av form- eller funktionskriterier, utan större bryderi avgöra om en sats är en huvudsats eller en bisats. Men ibland kan de hierarkiska förhållandena mellan satser i en mening vara svårare att bestämma. Vissa konstruktioner låter sig inte utan vidare infogas i den traditionella

* Artikeln är en bearbetad version av min D-uppsats ”Är det här en huvudsats, frågade han. Om förhållandet mellan anföringssats och anförd sats vid direkt anföring”, Nordiska språk, Språk- och litteraturcentrum, Lunds universitet, vårterminen 2007.

grammatiska beskrivningsmodellens indelning i huvud- och bisatser. Vi kan utgå ifrån exempelmeningarna nedan:

(1) Han sa, han tänkte på Viktor Klimenko i mörka stunder.[1]

(2) Han tänkte på Viktor Klimenko i mörka stunder, sa han.

(3) Han tänkte, sa han, på Viktor Klimenko i mörka stunder.

Meningarna ovan ger exempel på anföringssatser (*Han sa*/*sa han*) och anförda satser (*Han tänkte på Viktor Klimenko i mörka stunder*). De båda satserna står inom samma mening och måste på något vis relateras till varandra syntaktiskt. Att avgöra hur är emellertid inte alldeles enkelt. Såväl anföringssatsen som den anförda satsen visar nämligen huvudsatsegenskaper. Ingen av dem inleds av subjunktion och om man skulle negera dem skulle negationen, enligt huvudsatsers typiska ordföljdsmönster, hamna efter det finita verbet. I mening (4) är anföringssatsen negerad och i (5) är den anförda satsen negerad.

(4) Han sa inte, han tänkte på Viktor Klimenko i svåra stunder.

(5) Han sa, han tänkte inte på Viktor Klimenko i svåra stunder.

Som framgår av exempelmeningarna ovan har både anföringssatsen och den anförda satsen huvudsatsform men också vad gäller syntaktisk funktion är det möjligt att betrakta båda som huvudsatser. Vi kan utgå från satsparet nedan:

(6) *Han sa

(7) Han sa det.

Exempelmening (6) är, till skillnad från (7), ogrammatisk. Det beror på att anföringsverb är transitiva och således kräver både subjekt och objekt. Man skulle alltså, mot bakgrund av anföringsverbens transitivitet, kunna argumentera för att anföringssatsen fungerar som huvudsatsmatris och tar den anförda satsen som objekt. Den lösningen är emellertid inte oproblematisk. Anföringssatsen kan nämligen vara medialt placerad, det vill säga stå inom den anförda satsen. Jämför exempelmening (8).

[1]Det bör påpekas att exempelmening (1) skiljer sig från (2) och (3) såtillvida att den anförda satsen även skulle kunna analyseras som ett exempel på *att*-strykning. Det vill säga att den anförda satsen skulle kunna ses som en att-sats vars subjunktion har utelämnats.

(8) Det är, sa hon, det största som hänt sedan Skansen.

Om man väljer att betrakta den anförda satsen i exempelmeningen ovan som ett direkt objekt till anföringssatsen måste man också se det som att två fraser (nominalfrasen *Det* och verbfrasen *är*) föregår huvudsatsmatrisens finita verb vilket är problematiskt eftersom inga andra huvudsatser konstrueras på det viset (se även Josefsson, 2001, s. 131).

Det är även möjligt att anta att det motsatta förhållandet råder mellan satserna. Det vill säga att anföringssatsen fungerar som satsdel i den anförda satsen. Man kan nämligen se det som att anföringssatsen semantiskt påminner om ett satsadverbial (jämför Josefsson, 2001, s. 131).

I exempelmeningarna (9) och (10) kan man se likheterna mellan anförings-satser och satsadverbial.

(9) Han och Rut bor visst i Karlstad nu.

(10) Han och Rut bor, sa Greger, i Karlstad nu.

Både satsadverbialet *visst*, i (9), och anföringssatsen *sa Greger*, i (10), står på den typiska satsadverbialsplatsen. De har därtill en liknande modal funktion i det att talaren genom dem uttrycker att propositionen (i den anförda satsen) bygger på andrahandsinformation och att han eller hon inte går i god för dess sannings-halt. Anföringssatser liknar alltså i vissa avseenden modala satsadverbial. Det skulle kunna motivera att man betraktar dem som bisatser vilka fyller satsdels-funktioner inom de anförda satserna.

Som jag visat ovan kan man alltså betrakta en anföringssats antingen som en överordnad eller som en underordnad sats. Båda lösningarna finns repre-senterade i olika grammatikor. I Svenska Akademiens grammatik kan man läsa följande: ”En anförande sats med underordnad anförd sats är vanligtvis en deklarativ huvudsats” (SAG, band 4, s. 867). Teleman (1974, s. 187–190), däremot, skiljer mellan initialt placerade anföringssatser, vilka analyseras som huvudsatser, och medialt eller finalt placerade anföringssatser, vilka räknas som bisatser. Samma lösning finner man hos Jörgensen och Svensson (1986, s. 116). Även Josefsson (2001, s. 131) tar upp frågan om hur anföringssatser bör analyseras. Hon påpekar att båda analyserna är problematiska men föreslår att man räknar medialt och finalt placerade anföringssatser som bisatser. Hon skriver dock att ”valet att klassa anföringssatsen som en bisats därför att den

semantiskt liknar ett satsadverbial, får ses som en ad hoc-lösning” (Josefsson, 2001, s. 131).

Hur det syntaktiska förhållandet mellan anföringssats och anförd sats bör analyseras kan vara intressant att undersöka närmare.

Syftet med denna uppsats är följaktligen att beskriva förhållandet mellan anföringssatser och de satser vilka de anför, mer specifikt om man bör betrakta anföringssatsen som en huvudsats eller en bisats.

Mot bakgrund av antagandet att en sats som fyller en satsdelsfunktion är en bisats, utgår jag, för att kunna nå mitt syfte, från följande frågeställning: Ingår anföringssatsen som satsdel i den anförda satsen och i så fall hur?

1.1 Disposition

I avsnitt 2 ger jag en bakgrund för uppsatsens undersökningsdel. I 3 tar jag först upp anföringssatsens form och därefter den anförda satsens form. Avsnitt 4 behandlar funktion. Jag tar först upp att den anförda satsen utgör ett argument till anföringssatsens finita verb men däremot inte är beroende av någon matrissats för sin grammatiska acceptabilitet. Därefter diskuterar jag anföringssatsens modaliserande inverkan på den anförda satsens proposition. I anslutning till det tar jag upp de begränsade möjligheterna att negera anföringssatsen. Slutligen diskuterar jag anföringssatsens placering. Avsnitt 5 behandlar semantisk överrespektive underordning. Jag diskuterar där vilken av de båda satserna som uttrycker den överordnade talakten. I avsnitt 6 tar jag upp frågan om hur de båda satsernas finithet förhåller sig till varandra. I anslutning till det diskuterar jag också likheter mellan anföringssatser och annex. Även 7, undersökningsdelens sista avsnitt, behandlar finithet. Där tar jag upp satser vars finithet kan tolkas både som oberoende och som beroende av anföringssatsens finithet. Jag diskuterar ett par faktorer vilka påverkar hur den anförda satsens finithet uppfattas. I avsnitt 8 sammanfattar jag de resultat som framkommit i undersökningen. I avsnitt 9, slutligen, återfinns uppsatsens slutdiskussion.

2 Bakgrund

Jag kommer, under rubriken bakgrund, först att ta upp skillnaden mellan direkt och indirekt anföring samt redogöra för SAG:s beskrivning av förhållandet mellan anföringssats och anförd sats. Därefter kommer jag att beskriva huvudsatser och bisatser. Jag tar upp syntaktisk funktion, syntaktisk struktur och

talaktsfunktion. Sedan följer en diskussion av begreppet finithet, i vilken jag också visar att huvudsatsers finithet, till skillnad från bisatsers, är oberoende, eller självständig. Därefter tar jag upp atypiska satser och visar att form och funktion inte nödvändigtvis överensstämmer och presenterar de teoretiska antaganden från vilka jag utgår i uppsatsens undersökningsdel. Slutligen kommer jag att redogöra för de modala kategorier som jag kommer att använda i undersökningen.

2.1 Anföringssatser

2.1.1 Direkt och indirekt anföring

Anföring innebär att man återger vad någon har sagt. Det kan göras antingen genom direkt anföring eller genom indirekt anföring. En direkt anföring är (eller framställs som) en exakt återgivelse av det ursprungliga yttrandet medan en indirekt anföring är friare i förhållande till sin förlaga och kanske snarast är att betrakta som ett slags referat (Hultman, 2003, s. 305). I (11) ges ett exempel på direkt anföring och i (12) exemplifieras indirekt anföring.

(11) Han sa, hellre dör jag!

(12) Han sa, att han hellre dog!

Som synes skiljer sig (11) och (12) åt vad gäller det sätt på vilket talaren förhåller sig till det ursprungliga yttrandet. Denna skillnad tar sig vissa grammatiska uttryck vilka jag kommer att beskriva nedan.

Vid direkt anföring överensstämmer den anförda meningen med det ursprungliga yttrandet även beträffande person, tid och rum (SAG, band 4, s. 846). Talaren återger alltså vad som sagts i samma form som det sades. Det innebär att den anförda meningens person, tid och rum, deiktiskt, kommer att tolkas med det ursprungliga yttrandets talare och situation som utgångspunkt. Mening (13) kan fungera som exempel.

(13) Hon sa, jag står här nu.

Talaren i exempelmeningen ovan återger vad en annan person, ordagrant, ska ha sagt. Den anförda meningen är alltså ett citat, vilket, vad person beträffar, innebär att pronomenet i första person har samma referens som anföringssatsens pronomen i tredje person. Vad gäller tid kan vi se att tidsadverbialet *nu* hänför

sig till den anförda satsens talögonblick. Detsamma gäller för rumsadverbialet *här* som alltså inte behöver syfta på den plats där hela exempelmening (13) (anföringssats och anförd sats) yttras (jämför SAG, band 4, s. 846).

Vid indirekt anföring står det återgivna yttrandet, typiskt, i en frågebisats eller i en *att*-sats (Hultman, 2003, s. 306). Person, tid och rum relateras till anföringssatsen. Det vill säga att det återgivna yttrandet har anföringssatsens här och nu som utgångspunkt (jämför SAG, band 4, s. 850).
Meningarna (14) och (15) kan illustrera detta.

(14) Hon sa att hon stod där.

(15) Hon sa att jag stod här.

De två återgivna yttrandenas ursprungliga lydelser skulle kunna ha varit ”Hon/Jag står här” respektive ”Du står/stod här”. Vi kan alltså se att den indirekta anföringens struktur (med bisats) resulterar i att person, tid och rum får anföringssatsens här och nu som utgångspunkt.

2.1.2 Om anföringssatsens placering

Som jag, redan inledningsvis, nämnde kan anföringssatsen stå i tre positioner. Vid direkt anföring kan den vara initialt placerad, som i (16), medialt placerad, som i (17)[2] och finalt placerad som i (18)[3].

(16) Hon sa, jag kommer från Finland.

(17) Jag kommer, sa hon, från Finland.

(18) Jag kommer från Finland, sa hon.

Vid indirekt anföring kan anföringssatsen inte placeras i samma positioner som den kan vid direkt anföring. Indirekt anföring medger, liksom direkt, att anföringssatsen placeras efter eller före det återgivna yttrandet. Däremot kan den

[2] Med medialt placerad menar jag, i denna uppsats, att anföringssatsen står i satsschemats A1-position. Även andra mediala placeringar är dock möjliga. Anföringssatsen kan exempelvis stå efter den anförda satsens fundament men innan det finita verbet. Det illustreras i följande mening: ”Han, sa Janne, är inget annat än en usling”. I denna uppsats kommer jag emellertid bara att räkna med en medial placering av anföringssatsen.

[3] Att kalla anföringssatserna initialt, medialt och finalt placerade är kanske inte helt lyckat eftersom termerna kan föra tankarna till satsled. Det ligger emellertid inga underliggande antaganden om satsernas inbördes syntaktiska förhållanden i valet av termer. Med initialt placerad anföringssats menas helt enkelt att anföringssatsen föregår den anförda satsen, med medialt placerad att anföringssatsen står inom den anförda satsen och med finalt att den anförda satsen föregår anföringssatsen.

I sammanhanget kan det också vara värt att nämna att jag, i exempelmeningarna, konsekvent använt kommatecken mellan anföringssats och anförd sats, oavsett var anföringssatsen är placerad.

inte ställas inom det återgivna (eller refererade) yttrandet (SAG, band 4, s. 857). Jämför exempelmening (19).

(19) *Att Åke är, sa Lena, mycket snäll.

2.1.3 Anförda meningar i SAG

SAG delar upp direkt anföring i *citatmening* och *referatmening*. Författarna skriver: ”Typiskt för citatmeningen är att hänvisningar som *jag*, *nu*, *här* och tempusböjning avser det ursprungliga yttrandets situation” (SAG, band 4, s. 844).

Om referatmeningar skriver de följande: ”Också referatmeningen återspeglar i sin struktur den underliggande replikens språkhandling men förhåller sig ofta friare än citatmeningen till den exakta ordalydelsen” (SAG, band 4, s. 844–845).

Både vid citat- och referatmening analyserar författarna anföringssatsen som en matrissats vilken är överordnad den anförda meningen (i denna uppsats kallad anförd sats). De tillskriver således den anförda satsen en satsdelsfunktion (normalt som objekt) i anföringssatsen (jämför SAG, band 4, s. 853–854). De diskuterar dock skillnader mellan underordning av en anförd mening och annan underordning och nämner att det finns semantiska likheter mellan satsadverbial och anföringssatser. De tar, kortfattat, upp sex punkter på vilka underordningen av den anförda meningen skiljer sig från annan underordning. Nedan citeras tre av dessa punkter som är relevanta för denna uppsats (SAG band 4, s. 857–859).

1. ”Matrissatsen kan stå inskjuten i den underordnade anförda meningen [ ]. Denna placering av matrissatsen är inte möjlig om den underordnade satsen är en narrativ bisats.”

2. ”En slutställd anförande sats kan inte negeras om den anförda meningen är en referatmening […]. Att den anförande satsen inte kan negeras förefaller vara en parallell till att liktydiga satsadverbial normalt saknar negerade motsvarigheter: Hon ville {otroligen/osäkert/osannolikt} komma hem.”

3. ”En skillnad mellan anförda meningar och narrativa bisatser är att de förra – i varje fall i vissa typer av skriftspråk – kan underordnas en anförande sats med ett predikat vars uttryck annars inte är förenligt med objekt.”

I en anmärkning till den första av punkterna ovan nämner författarna två tänkbara, alternativa analyser av förhållandet mellan anföringssats och anförd sats. Om man inte skulle räkna anföringssatsen som en överordnad matris (som SAG gör) skulle man, menar författarna, eventuellt kunna tillämpa någon av följande analyser:

1. Anföringssatsen och den anförda meningen är samordnade och utgör en ”komplex mening bestående av två asyndetiskt hopfogade satser”.
2. Meningen är ”en huvudsats där den anförda meningens sats tar den anförande matrissatsen som någon sorts annex”.
   (SAG, band 4, s. 859)

Dessa analyser skulle dock vara problematiska eftersom de skulle medföra att anföringssatsen saknade ett nödvändigt satsled som den däremot har om den betraktas som en matrissats som den anförda meningen är underordnad (jämför SAG, band 4, s. 859).

2.2 Huvudsatser och bisatser

En sats kan definieras som en konstruktion som har en nexusförbindelse. Det vill säga att den innehåller ett subjektsled och ett predikatsled (finit verb + eventuella bestämningar). Dessa båda led kan sägas utgöra satsens kärna och kan ensamma bilda en fullständig mening. De kan antingen bestå av bara två huvudord, som i exempelmening (20), eller vara utbyggda med bestämningar, som i (21). (Satsdelar som objekt och adverbial räknas här som bestämningar inuti predikatsledet, jämför Hultman, 2003, s. 271–273.)

(20) Jöns äter.

(21) Den elake Jöns äter upp barnens födelsedagstårta.

En huvudsats definieras i SAG som ”en sats vilken inte utgör led i en annan sats” (SAG, band 4, s. 679). Huvudsatser är, med andra ord, syntaktiskt självständiga enheter. Det innebär att de ensamma kan utgöra yttranden eller fullständiga meningar, vilket exemplifierades ovan, i (20) och (21). En bisats definieras av SAG istället som ”en syntaktiskt underordnad sats ” (SAG, band 4,

s. 462). Det innebär alltså att bisatser, till skillnad från huvudsatser, inte är syntaktiskt självständiga enheter utan ingår som led i andra satser.

2.2.1 Syntaktisk struktur

Normalt har huvudsatser vad som i SAG kallas fa-ordföljd. Det vill säga att det finita verbet står före subjekt och eventuella satsadverbial, förutsatt att inget av de senare leden topikaliserats (SAG, band 4, s. 675). För att illustrera huvudsatsers typiska ordföljd kan vi använda oss av nedanstående satsschema som är hämtat från Josefsson (2001) och i sin tur bygger på Platzack (1987).

	Fundament	**typplats**	**N1**	**A1**	**V**	**N2**	**A2**
(22)		Vill	Gunnel	inte	äta	mannagrynen	idag?
(23)	Gunnel	vill	-	inte	äta	mannagrynen	idag.
(24)	Inte	vill	Gunnel	-	äta	mannagrynen	idag.

Meningarna ovan uppvisar typisk huvudsatsordföljd. I ja/nej-frågan (22) står fundamentet tomt och subjekt och satsadverbial står i sina kanoniska positioner, efter det finita verbet. I meningarna (23) och (24) har subjekt respektive satsadverbial topikaliserats.

Grundordföljden i huvudsatser är alltså finit verb, subjekt, adverbial, men om ett led topikaliseras blir följden: topikaliserat led, finit verb, subjekt, satsadverbial (om inte någondera av subjekt och satsadverbial är topikaliserade).

I typiska fall skiljer sig bisatsens struktur från huvudsatsens på fyra punkter. Dessa fyra, för bisatser, utmärkande drag är att de normalt inleds av en subjunktion, att *ha* kan utelämnas då huvudverbet står i supinum, att eventuella satsadverbial föregår det finita verbet samt att det första satsledet är subjektet (jämför Platzack, 1987, s. 79). Exempelsats (25) nedan uppfyller alla dessa formkriterier:

	Fundament	**typplats**	**N1**	**A1**	**V**	**N2**	**A2**
(25)		att	du	inte	(har) ätit	din gröt	idag

2.2.2 Huvudsatsens talaktsfunktion

En egenskap som är utmärkande för huvudsatser är att de uttrycker språkhandlingar, eller med en annan term, talakter. Det vill säga att de, till exempel, ställer frågor, gör påståenden eller riktar uppmaningar. Typiskt sett svarar en

språkhandling mot en viss syntaktisk struktur hos satsen. Strukturen signalerar alltså vilken språkhandling som talaren utför. En ja/nej-fråga inleds exempelvis av satsens finita verb och en uppmaning eller befallning saknar, i normala fall, subjekt. Det bör förstås påpekas att prosodin eller den kontext som omger yttrandet kan göra att en huvudsats som till sin syntaktiska struktur kanske är att betrakta som ett påstående kan komma att uppfattas, exempelvis, som en fråga (SAG, band 4, s. 680–681). I denna uppsats kommer jag emellertid att bortse från pragmatiska faktorer och endast se till vilken syntaktisk struktur som typiskt kan kopplas till en viss talakt.

I SAG (band 4, s. 681) delas huvudsatser, utifrån de språkhandlingar de typiskt uttrycker, in i underkategorier. De kategorier som urskiljs är: deklarativa, interrogativa, direktiva, expressiva, desiderativa och suppositiva satser.

2.2.3 Finithet

Såväl bisatser som huvudsatser har en nexusförbindelse bestående av ett subjekt och ett finit verb (i vissa konstruktioner, till exempel imperativsatser, saknar emellertid subjektet representation i yttrandet). I huvudsatser står det finita verbet på typplatsen och kan föregås av högst ett led.

I svenska fyller det finita verbet på typplatsen två skilda funktioner. Det uttrycker dels tempus, dels finithet. Platzack (1998, s. 92) förklarar dessa båda funktioner på följande vis: ”Tempus lokaliserar en handling på tidsaxeln, finitheten förankrar denna tidsaxel i talarens här och nu.” Att tempus och finithet oftast tycks sammanfalla, det vill säga att de båda uppbärs av det finita verbet, innebär alltså inte att de förmedlar samma information. Platzack skriver: ”Det faktum att vissa infinita verb uppvisar en tempusdistinktion (presens particip som *sjungande*, *lekande*, *troende* och perfekt particip som *sjungen*, *lekt*, *trodd*) visa att vi bör hålla isär tempus och finithet” (1998, s. 92).

För att se vad det vill säga att finitheten knyter ett yttrande i ett ”här och nu” kan vi utgå från exempelmeningar (26)–(29).

(26) Jag vet att du ser honom.

(27) Jag vet att du såg honom.

(28) Jag vet att du såg honom här (i korridoren på institutionen för nordiska språk).

(29) Jag vet att du såg honom där (i korridoren på institutionen för nordiska språk).

Exempelmeningarna ovan innehåller alla en bisats som fungerar som direkt objekt. Bisatserna innerhåller i sin tur ett finit verb (*ser* eller *såg*). Detta verb

placerar visserligen in bisatsernas verbhandling på en tidsaxel, men utan de överordnade matrissatserna är bisatserna inte särdeles meningsfulla, eller åtminstone svårtolkade. Det beror på att de, utan det finita verbet på huvudsatsens typplats, saknar den nödvändiga referenspunkten i tid och rum. Huvudsatsens finita verb knyter yttrandet, dels till talögonblicket, dels till den plats på vilken det fälls. Det tillhandahåller en punkt till vilken tempus och rum kan relateras.

I exempelmeningarna (26) och (27) ser vi att de överordnade satserna gör att den tempusinformation som finns i de finita verben (både i den överordnade och i den underordnade satsen) låter sig tolkas utifrån, eller relateras till, talögonblicket. I (28) och (29) ser vi att finitheten också uttrycker en rumslig referenspunkt. Rumsadverbialen i bisatserna refererar till samma plats. I (28) befinner sig talaren i korridoren på institutionen för nordiska språk då yttrandet görs. I (29) befinner han eller hon sig på en annan plats då yttrandet görs. Yttrandena är alltså bara tolkningsbara utifrån ett här och ett nu som uttrycks genom verbet på typplatsen.

En bisats är ju också en sats och har således ett finit verb. Man skulle alltså kunna tänka sig att finithetsdraget, även i bisatser, skulle vara representerat i det finita verbet, men så är förmodligen inte fallet. Finithet är en egenskap, eller ett drag, som attraheras till typplatsen. I bisatser upptas typplatsen normalt av en subjunktion. Bisatsens finithet uttrycks, eller representeras, alltså genom subjunktionen. Den ger emellertid inte lyssnaren eller läsaren tillräcklig ledning om hur yttrandet ska förankras i tid eller rum. Bisatsens finithet är avhängig huvudsatsens (Platzack, 1998, s. 92 och 108). Skillnaden mellan bisatsers och huvudsatsers finithet kan alltså sammanfattas på följande vis: Huvudsatsers finithet är oberoende av andra satser medan bisatsers finithet måste förankras i den överordnade satsen.

2.3 Atypiska satser

I 2.2 har jag kort beskrivit den typiska strukturen hos huvud- respektive bisatser. Jag kommer nu att redogöra för satser vilka, på olika vis, avviker från det mönstret.

2.3.1 Huvudsatsform – bisatsfunktion

Vad gäller bisatser har jag tidigare sagt att de, till sin form, utmärker sig på fyra sätt:

- De har en bisatsinledare bestående av ett pronomen, ett adverb eller en subjunktion.
- Den finita formen av *ha* kan utelämnas om huvudverbet står i supinum.
- Subjektet står som första satsled efter subjunktionen.[4]
- Eventuella satsadverbial föregår det finita verbet. (BIFF-regeln)

Nedan kommer jag dock att visa att inte alla bisatser uppvisar denna typiska form.

Bisatser har normalt sett en inledare men under vissa betingelser kan den utelämnas utan att satsen blir ogrammatisk. I, till exempel, relativa bisatser är bisatsinledaren många gånger optionell (Platzack, 1987, s. 84). Jämför exempelmening (30).

(30) Jag har ätit upp kakan (som) Yngve bakade.

Även i indirekta frågebisatser kan *som* utelämnas, under förutsättning att den inte fungerar som subjekt (Platzack, 1987, s. 84). Jämför (31).

(31) Vet ni vilken båt (som) Rut har köpt?

Inte heller regeln att subjektet alltid utgör det första ledet gäller för alla bisatser. I vissa konstruktioner står subjektet efter det finita verbet (jämför Platzack, 1987, s. 82–83). Ett exempel på en sådan bisatskonstruktion ges i (32).

(32) Bo ser att riktigt fin kan båten nog aldrig bli.

Den finita formen av *ha* kan oftast utelämnas om huvudverbet står i supinum. Men ”[b]isatser som inleds av något annat led än subjektet måste […] ha finit *ha* utsatt” (Platzack, 1987, s. 83). Jämför exempelmeningarna (33) och (34).

(33) Jag ser att räkorna har ingen rört.

(34) * Jag ser att räkorna ingen rört.

[4] Det kan dock vara värt att nämna att en negation eller annat adverbial kan föregå bisatsens subjekt. Jämför följande exempelmening: ”Jag tycker att det är tråkigt att inte Inga kan komma.”

Det förekommer brott också mot den så kallade BIFF-regeln (i *b*isats står *i*nte *f*öre *f*initet). Bisatser som kan ha fa-ordföljd är: ”*att*-satser som står som objekt, […] *så att*-satser och *därför att*-satser, men också frågeformade villkorsbisatser” (Platzack, 1987, s. 82). Ett exempel på en bisats vars ordföljd bryter mot BIFF-regeln ges i (35).

(35) Du vet att Tore kan kanske inte komma idag.

Av framställningen ovan kan man sluta sig till att de fyra formkriterier som diskuterats visserligen är typiska, men inte nödvändiga, för bisatser.

2.3.2 Bisatsform – huvudsatsfunktion

I 2.3.1 visade jag på bisatser vilka på ett eller annat vis avvek från den prototypiska bisatsformen men ändå var att betrakta som bisatser. De uppfyllde nämligen, trots atypisk form, den syntaktiska definitionen av en bisats. De var alla underordnade matrissatser i vilka de ingick som led. Men också det motsatta förekommer. Det vill säga att en sats uppvisar typisk bisatsform men inte ingår som led i någon överordnad sats. Exempelmeningarna i (36) och (37) kan tjäna som illustrationer.

(36) Faster Agnes har ju spolat ner guldfisken. Att pojken inte förstått det!

(37) Som här ser ut! Du måste städa.

Satsen ”Att pojken inte förstått det” uppfyller alla de strukturella kriterierna för en bisats. ”Som här ser ut” har en bisatsinledare (*Som*) och om man skulle tvinga in en negation skulle den inte kunna hamna någon annanstans än omedelbart framför det finita verbet. Båda satserna uppvisar alltså tydlig bisatsform. Däremot är de inte underordnade någon annan sats, utan syntaktiskt självständiga enheter. Därför kan de inte räknas som bisatser utan måste betraktas som bisatsformade huvudsatser (jämför SAG, band 4, s. 675-677).

SAG urskiljer tre betydelsekategorier som ofta uttrycks i af-formade huvudsatser, nämligen expressiva, desiderativa och suppositiva huvudsatser. De definieras på följande vis: Expressiva satser är satser ”som prototypiskt uttrycker värderingar av presupponerade sakförhållanden”, desiderativa satser är sådana som ”prototypiskt uttrycker önskningar” och suppositiva satser sådana som ”prototypiskt uppställer hypoteser eller gör antaganden” (SAG, band 4, s. 676). Exempel på huvudsatser med af-ordföljd ges i (38–40).

(38) Vad äcklig korven var! (expressiv)

(39) Om ändå Ingvar var här! (desiderativ)

(40) Om pappa hade sett henne nu! (suppositiv)

Av framställningen ovan kan vi sluta oss till att satsens form inte behöver överensstämma med dess funktion. Således är satsens struktur ett otillräckligt kriterium då man ska avgöra om en sats bör betraktas som en huvudsats eller en bisats. (Jämför också Platzack, 1987, s. 84.)

2.3.2 Utgångspunkter för undersökningen

Eftersom formkriterierna för bi- och huvudsatser ofta inte är tillräckliga för att entydigt kunna föra en sats till någon av de två satskategorierna kommer jag i min uppsats istället att dela in satser i semantiska och syntaktiska huvud- och bisatser. Distinktionen semantisk huvudsats/bisats har med frågan om talakter att göra. Jag utgår från följande definitioner, hämtade från Andersson (1975, s. 45): ”En semantisk huvudsats är en sats som gör ett påstående, ställer en fråga eller ger en befallning. […] En semantiskt underordnad sats är en sats som inte gör ett påstående, ställer en fråga eller ger en befallning” (min översättning). En semantisk huvudsats är alltså, enligt denna definition, en sats som utför någon av de tre grundläggande talakter som beskrivs i 2.2.2 och en semantiskt underordnad sats en som inte utför någon av dessa talakter.

Då det gäller att dela in satser i någon av kategorierna syntaktisk huvudsats och syntaktisk bisats, utgår jag från predikatslogiken. För syntaktiska huvudsatser anser jag det vara rimligt att stipulera följande regel: ”En syntaktisk huvudsats kan inte utgöra ett argument till ett verb.”

Utöver de båda kriterierna ovan kommer jag också att utgå från att huvudsatser uppbär oberoende finithet, medan bisatsers finithet är beroende av matrissatsens finithet.

2.4 Modalitet

Detta avsnitt bygger till stor del på Petersson (2006), som i sin tur bygger på Aijmer (1979) och Abelin et al. (1981).

Begreppet modalitet brukar, i vid mening, avse ”talarens inställning till sin utsaga” (Petersson, 2006, s. 9). Jag kommer i denna uppsats att utgå från två definitioner, hämtade från Abelin et al. (1981), vilka menar att modalitet avser

”talarens subjektiva uttryck för sin inställning till utsagan och till mottagaren” (s. 7) och att ”ett modaliserat yttrande kan definieras som en proposition bestämd (modifierad) av en modaloperator” (s. 25).

Hellspong och Ledin (1997, s. 122) förklarar termen proposition på följande vis: ”Enkelt uttryckt är en proposition ett påstående om ett tema.” En proposition skulle alltså, enligt denna definition, endast kunna vara ett påstående om ett sakförhållande. Andra ger emellertid vidare definitioner. Exempelvis skriver Jörgensen och Svensson (1986, s. 160) att ”det propositionella innehållet i en sats förblir oförändrat vilken kommunikativ funktion satsen än har”. Jämför exempelmeningarna (41)–(43).

(41) David skriver en uppsats.

(42) Skriver David en uppsats?

(43) David, skriv en uppsats!

Meningarna ovan innehåller alla propositionen ”David skriver en uppsats”. Det som skiljer dem åt är den syntaktiska strukturen. I (41) kan den typiskt knytas till talakten påstående, i (42) till talakten fråga och i (43) till talakten uppmaning (jämför även 2.2.2).

Ur grammatisk synvinkel är Hellspong och Ledins definition alltså kanske inte heltäckande men jag kommer ändå, för enkelhetens skull, att anta att en proposition är ”ett påstående om ett tema”. Vi kan utgå från exempelmeningen nedan.

(44) Fiskhandlaren säljer guldfisk.

Exempelmening (44) består av en enkel deklarativ huvudsats. Satsen innehåller propositionen: ”fiskhandlaren säljer guldfisk”. Talaren framställer denna proposition som ett faktum. Petersson (2006, s. 9–10) beskriver satser vars strukturer överensstämmer med den i (44). Han skriver: ”Talaren gör ett påstående och går därmed, underförstått, i god för att propositionen stämmer överens med verkligheten. Om det visar sig att så inte är fallet […] kan talaren beskyllas för att ha ljugit.”

Om talaren av någon anledning inte är beredd att gå i god för att propositionen är sann och således inte, som i (44), vill framställa den som nödvändigtvis sann kan han eller hon modifiera den med avseende på sanningshalt eller tillförlitlighet. Propositionen i exempelmening (45) är densamma som

den i (44) men i (45) framställer talaren den inte som faktisk eller sann, utan snarare som trolig eller tänkbar. Talaren har alltså modaliserat propositionen i (45).

(45) Fiskhandlaren säljer kanske guldfisk.

I (45) är det ett satsadverbial (*kanske*) som fungerar som modaloperator. Men det behöver inte vara just ett satsadverbial som modaliserar satsen. Förutom adverb nämner Petersson (2006, s. 10) följande som möjliga modaloperatorer: modala adjektiv, modala hjälpverb och huvudverb.

Då ett modalt adjektiv fungerar som modaloperator står det i en huvudsatsmatris och styr då en att-bisats som innehåller den modaliserade propositionen. Jämför exempelmening (46).

(46) Det är tänkbart att fiskhandlaren säljer guldfisk.

Mening (47) är ett exempel på en sats vars proposition modaliserats av ett modalt hjälpverb.

(47) Fiskhandlaren måste sälja guldfisk.

Propositionen i exempelmening (48) är formulerad i en att-sats och modaliseras av matrisens finita huvudverb *tror*.

(48) Jag tror att fiskhandlaren säljer guldfisk.

Som vi sett kan yttranden, såsom i (45) eller (46), modaliseras med avseende på dess tillförlitlighet eller sanningshalt. Talarens inställning till propositionens sanningshalt är dock inte den enda aspekten av talarattityd som kan uttryckas genom modaloperatorer. Talaren kan också modalisera en proposition med avseende på, till exempel, dess nödvändighet eller önskvärdhet. Utifrån den aspekt av det propositionella innehållet som talaren uttrycker sin inställning till kan man dela in de modaliserade yttrandena i olika modala kategorier. Jag kommer nedan att redogöra för de modala kategorier som jag kommer att

använda i uppsatsens undersökningsdel. Kategorierna är epistemisk modalitet, rapportmodalitet och subjektiv modalitet.[5]

Epistemisk modalitet har med talarens inställning till sitt yttrandes sanningshalt att göra. Genom att modifiera propositionen med epistemiska modaloperatorer anger talaren hur pass tillförlitlig han eller hon anser den vara. Petersson (2006, s. 12) delar upp epistemisk modalitet i sex underkategorier: säkert, troligt, tänkbart, ej säkert, ej troligt, och ej tänkbart. Dessa kategorier exemplifieras i meningarna (49)–(54).

(49) Han är helt klart från vettet. (säkert)

(50) Han är förmodligen från vettet. (troligt)

(51) Han är kanske från vettet. (tänkbart)

(52) Han är väl från vettet eller nåt. (ej säkert)

(53) Han är nog inte från vettet. (ej troligt)

(54) Han kan inte vara från vettet. (ej tänkbart)

Rapportmodalitet innebär att talaren inte personligen går i god för att den proposition som framförs är sann. Han eller hon signalerar istället att det propositionella innehållet grundas på vad någon annan har sagt. Exempel på modaloperatorer vilka kan användas för att uttrycka rapportmodalitet är *påstås det*, *tydligen* och *enligt X*. I meningarna (55) och (56) ges exempel på yttranden vilka kan sortera under kategorin rapportmodalitet.

(55) Han är tydligen indian.

(56) Enligt Hans-Åke bor alla indianer i små konformade tält.

Enligt Petersson (2006, s. 15) kan subjektiv modalitet definieras på följande vis: ”Subjektiv modalitet innebär att talaren uttrycker sin subjektiva, emotivt anstrukna visshet eller övertygelse om propositionens riktighet. Eftersom det rör sig om subjektiv visshet behöver talaren inte kunna framlägga (eller ens ha) belägg för yttrandets riktighet.” *Minsann*, *min själ* och *väl* är exempel på led som kan uttrycka subjektiv modalitet. Jämför exempelmeningar (57) och (58).

(57) Det där är min själ ingen häst.

[5] De modala kategorierna är hämtade från Petersson (2006, s. 11–16), som i sin tur bygger på Aijmer (1979) och Abelin et al. (1981).

(58) Jag ska minsann ge dig en ordentlig läxa.

Jag har ovan gett exempel på uttryck som kan fungera som modaloperatorer och knutit dem till vissa modaliteter. Det är emellertid viktigt att poängtera att en modaloperator inte ensam bestämmer ett yttrandes modalitet. Både talsituation och kontext (såväl direkt omgivande som mer övergripande) spelar en avgörande roll för hur en modaloperator modifierar ett yttrande. I två skilda kontexter kan ett och samma språkliga uttryck komma att medföra olika modaliteter. Det kan illustreras med hjälp av exempelmening (59).

(59) Jonas bor visst i Katrineholm.

Propositionen i exempelmening (59) (Jonas bor i Katrineholm) modaliseras av satsadverbialet *visst*. Satsen kan, beroende på den kontext som den uppträder i, tolkas på åtminstone tre sätt. Man kan först tänka sig en kontext i vilken en föregående talare har hävdat den negerade propositionen ”Jonas bor inte i Katrineholm”. Då signalerar satsadverbialet i (59) att yttrandet är en invändning. Talaren uttrycker, och understryker, sin subjektiva visshet om att ”Jonas bor i Katrineholm” vilket innebär att yttrandet sorterar under kategorin subjektiv modalitet. Man skulle också kunna tänka sig att (59) föregåtts av frågan: ”Var bor Jonas nuförtiden?” Då skulle yttrandet förmodligen förstås på så vis att talaren inte går i god för propositionens riktighet utan hänvisar till vad någon annan sagt. I den kontexten skulle (59) alltså sortera under kategorin rapportmodalitet. Ytterligare en tolkningsmöjlighet framstår som tänkbar om man föreställer sig en situation i vilken talaren, utifrån observationer och eventuella bakgrundskunskaper, kan dra slutsatser på vilka han eller hon grundar propositionen. Talaren skulle, till exempel, kunna se Jonas svänga in på en väg i riktning mot Katrineholm eller få ett brev från Jonas med Katrineholm som avsändaradress. Talaren skulle då snarast uttrycka inferentiell modalitet.[6]

[6] ”Med inferentiell modalitet menas att talaren signalerar att han eller hon utifrån observationer har dragit slutsatsen som är formulerad i propositionen” (Petersson 2006, s. 15). Denna kategori nämner jag för att illustrera den inverkan som kontext och talsituation har på hur en modaloperator modifierar ett yttrande. Jag kommer inte att använda kategorin i undersökningen.

3 Två huvudsatsformade satser

3.1 Anföringssatsens form och placering

Den syntaktiska strukturen hos initialt eller finalt placerade anföringssatser följer det typiska mönstret för huvudsatser. De saknar bisatsinledare, det finita verbet står på typplatsen och eventuella satsadverbial placeras i A1. Vi kan utgå från exempelmeningarna nedan.

(60) Han sa, han vill komma imorgon.

(61) Han vill komma imorgon, sa han.

I exempelmening (60) ser vi att anföringssatsens finita verb (*sa*) står som andra led. Detsamma gäller för (61) om man betraktar den anförda satsen som fundament. Om man skulle negera anföringssatserna skulle negationen, i enlighet med det typiska huvudsatsmönstret, stå som tredje led, direkt efter det finita verbet i (60) och direkt efter subjektet i (61).[7] I exempelmeningarna (62)–(65) har negationen placerats i olika positioner inom anföringssatsen. I (62) och (63) står den huvudsatsenligt efter det finita verbet, medan den i (64) och (65) istället enligt bisatsmönster föregår det finita verbet.

(62) ? Han sa inte, han vill komma imorgon.

(63) ?? Han vill komma imorgon, sa han inte.

(64) * Han vill komma imorgon, han inte sa.

(65) * Han inte sa, han vill komma imorgon.

Det är högst tveksamt om den finalt placerade anföringssatsen kan negeras, som i (63), utan att satsen blir ogrammatisk men den huvudsatsenliga ordföljden i (63) är betydligt mer intuitiv (och acceptabel) än den bisatsenliga i (64). (Jag kommer i 3.2 att återkomma till frågan om huruvida finalt och medialt placerade anföringssatser kan modaliseras eller negeras.)

Liksom initialt och finalt placerade anföringssatser uppvisar även medialt placerade anföringssatser huvudsatsordföljd. Vi kan utgå från exempelmeningarna (66) och (67).

(66) Han vill, sa han, komma imorgon.

[7] Då anföringssatsen föregår den anförda satsen skulle negationen eventuellt också kunna topikaliseras. Konstruktionen exemplifieras i följande mening: ? ”Inte sa han, han vill komma imorgon.”

(67) ?? Han vill, sa han inte, komma imorgon.

Som framgår av exempelmeningarna ovan överensstämmer de medialt placerade anföringssatsernas form med de finalt placerades. Anföringssatserna i (66) och (67) uppför sig som att det finita verbet föregås av ett topikaliserat led och negationen i (67) står i samma position som negationen i (63).

En viktig skillnad föreligger emellertid mellan finalt och medialt placerade anföringssatser. Att betrakta den anförda satsen som ett topikaliserat led då anföringssatsen är finalt placerad leder inte till att meningens struktur framstår som avvikande. Att däremot se den anförda satsen som ett led då anförings-satsen står medialt medför att meningen får en egendomlig struktur. Man blir då nämligen tvungen att anta dels att objektet är diskontinuerligt, dels att fundamentet kan bestå av två fraser (nominalfras och en del av verbfrasen) (jämför Josefsson, 2001, s. 131. Se även avsnitt 1).

Oavsett om anföringssatserna är initialt, finalt eller medialt placerade uppvisar de alltså huvudsatsform. Medialt placerade anföringssatser skiljer sig emellertid från initialt och finalt placerade anföringssatser såtillvida att en analys enligt vilken den anförda satsen ses som ett objekt i den medialt placerade anföringssatsen dels medför att objektet blir diskontinuerlig, dels innebär att man måste räkna med att fundamentet kan bestå av två fraser.

3.2 Den anförda satsens form

Vid direkt anföring framställer talaren det återgivna yttrandet som ett citat. Det innebär att den anförda satsen eller meningen står i en form som också skulle tillåta den att vara syntaktiskt självständig (i egenskap av citat förutsätts den ju ha varit det). Den uppvisar således, i normalfallet, huvudsatsform.[8] Vi kan utgå från exempelmening (68).

(68) Han sa, jag dricker inte kaffe.

Om man plockar ut den anförda satsen ur exempel (68) och placerar in den i ett satsschema gestaltar den sig på följande vis:

[8] I undantagsfall kan den anförda satsen vara bisatsformad även vid direkt anföring. Det framgår av följande exempelmeningar: ”Att du aldrig kan hålla käften, skrek han.”/”Han skrek: att du aldrig kan hålla käften.” Det återgivna yttrandet kan antingen ha haft lydelsen ”Du/han/hon kan aldrig hålla käften.” eller ”Att du aldrig kan hålla käften!” I det förra fallet rör det sig om indirekt anföring. I det senare fallet rör det sig istället om direkt anföring av en bisatsformad huvudsats (se 2.4.2).

	Fundament	typplats	N1	A1	V	N2	A2
(69)	jag	dricker	-	inte		kaffe	

Som framgår av satsschemat ovan har den anförda satsen huvudsatsform. Vi kan se det på att det finita verbet, som står på typplatsen, föregår satsadverbialet och att satsen saknar bisatsinledare.

Som jag visat i 3.1 och 3.2 uppvisar både anföringssats och anförd sats huvudsatsform. Man kan således inte, utifrån satsernas form, dra några slutsatser om vilken sats som eventuellt är överordnad den andra.

4 Funktion

4.1 Den anförda satsen som argument

Ett argument är en nödvändig satsdel. Det framgår tydligt då man utelämnar ett argument. I exempelmening (70) har det bitransitiva verbet *ge* konstruerats med två argument. Eftersom verbet kräver tre blir satsen ogrammatisk (såvida det indirekta objektet inte är underförstått).

(70) * Åke ger den döda fisken.

Gemensamt för alla anföringsverb är att de är transitiva.[9] Det vill säga att de kräver minst två argument. Någon måste anföra någonting. Vi kan utgå från exempelmeningarna nedan.

(71) * Jag sa.

(72) Jag sa det.

Exempelmening (71) är ogrammatisk eftersom verbet är konstruerat med endast ett argument. (72) är däremot grammatisk i och med att det transitiva verbet har två argument knutna till sig: nominalfraserna *jag* (subjekt) och *det* (direkt objekt). En mening bestående av en anföringssats och en anförd sats skulle kunna analyseras i analogi med exempel (72). Det illustreras av exempel (73).

[9] Många av de verb som kan förekomma i anföringssatser kan också konstrueras intransitivt. Då ingår de emellertid inte i anföringssatser utan i vanliga deklarativa huvudsatser. Jämför följande meningspar: ”Han mumlade.” (intransitiv konstruktion) ”Han mumlade: min häst heter inte Brunte.” (transitiv anförings-konstruktion). (Se SAG, band 4, s. 859 och 864).

(73) – Han sa, jag skiter i det här nu.
– Du milde! Sa han verkligen det?
– Ja! Han sa det.

Ser man på exemplet ovan kan man, för det första, konstatera att den första repliken i (73), till skillnad från satsen i (71), är grammatisk. För det andra ser man att den andra och tredje repliken i exemplet ovan innehåller ett pronomen (*det*) som syftar tillbaka på, och alltså är semantiskt identisk med den anförda satsen i den första repliken. Den anförda satsen kan alltså ersättas av en nominalfras med resultatet att satsen i den tredje repliken till sin struktur överensstämmer med exempel (72). Det verkar alltså som att anföringsverbet *sa*, också i den första repliken i (73), tar två argument. Det skulle innebära att man i ett satsschema rimligen borde kunna beskriva en mening som innehåller en anföringssats och en anförd sats på följande vis:

	Fundament	**typplats**	**N1**	**A1**	**V**	**N2**	**A2**
(74)	Han	sa	-			jag skiter i det här nu	
(75)	Jag skiter i det här nu	sa	han				

Enligt uppställningen ovan tar anföringsverbet *sa* två argument: nominalfrasen *han* (subjekt) och satsen ”jag skiter i det här nu” (direkt objekt). I exempel (74) är subjektet topikaliserat och i (75) är objektet, alltså den anförda satsen, topikaliserat.

Då anföringssatsen är medialt placerad resulterar en analys enligt vilken man antar att den anförda satsen utgör ett argument till anföringsverbet dels i att objektet blir en diskontinuerlig satsdel, dels i att man måste se det som att anföringssatsen kan ha ett fundament bestående av två fraser. En sådan analys får med andra ord underliga följder och är svår att passa in i ett satsschema. Trots det är det kanske rimligt att anta just en sådan analys. Skälet till det ligger i att anföringsverbet inte rimligtvis kan upphöra att vara transitivt då det står i en medialt placerad anföringssats. Att meningar i vilka anföringssatsen står inom den anförda satsen är grammatiska innebär således att den anförda satsen, också i konstruktioner av denna typ, bör kunna ses som argument till anföringsverbet.

I avsnitt 2 stipulerade jag följande vad gäller syntaktisk över- respektive underordning: ”en syntaktisk huvudsats kan inte utgöra ett argument till ett verb”. Vi har ovan kunnat se att den anförda satsen, även vid direkt anföring,

kan betraktas som ett argument till anföringssatsens finita verb. Det talar för att man analyserar anföringssatsen som en syntaktisk huvudsats som fungerar som matrissats åt den anförda satsen vilken alltså, i sin tur, måste betraktas som syntaktiskt underordnad.

4.2 En bisats som inte är beroende av sin matris?

Som vi sett kan anföringssatsen räknas som en syntaktisk huvudsats vilken tar den anförda satsen som direkt objekt. Den kan alltså betraktas som matrissats åt den anförda satsen vilken således, ur detta perspektiv, måste ses som syntaktiskt underordnad. Någonting som dock i viss mån talar emot en sådan analys är att den anförda satsen kan utgöra ett självständigt yttrande.

Ett av de kriterier som brukar anges för bisatser är att de är syntaktiskt underordnade. Enligt detta kriterium kan bisatser inte fungera som syntaktiskt självständiga enheter utan måste ingå som led i överordnade satser eller fraser. Ett yttrande bestående av en bisats utan överordnad huvudsatsmatris bör med andra ord bli ogrammatiskt. Exempelmeningarna (76) och (77) kan illustrera detta.

(76) Han hör att katten jamar.

(77) * Att katten jamar.

Exempelmening (76), i vilken *Han hör* utgör huvudsatsmatris åt att-satsen *att katten jamar*, är grammatisk. I (77) har matrissatsen plockats bort med följden att meningen blivit ogrammatisk. Vid direkt anföring följer de anförda satserna dock inte detta typiska bisatsmönster. De kan nämligen stå som syntaktiskt självständiga yttranden, vilket framgår av exempelmeningarna (78) och (79).

(78) Hon sa, köttfärsen har blivit häpnadsväckande dyr.

(79) Köttfärsen har blivit häpnadsväckande dyr.

Den sats som ur ett predikatslogiskt perspektiv är att räkna som huvudsatsmatris i exempelmening (78) har, som vi ser, plockats bort i (79) utan att meningen för den skull blivit ogrammatisk, vilket visar att den anförda satsen inte är avhängig sin matris. Mot den bakgrunden kan det tyckas märkligt att betrakta den anförda satsen som en bisats. Att matrissatsen, syntaktiskt sett, inte är nödvändig för att den anförda satsen ska kunna utgöra en fullständig och grammatiskt godtagbar

mening måste nämligen ses som en klar huvudsatsegenskap hos den anförda satsen. Det innebär visserligen inte att anföringssatsen inte bör analyseras som en syntaktisk huvudsats (den anförda satsen utgör fortfarande ett argument till anföringsverbet) men man kan konstatera att de båda satserna uppvisar ett lite märkligt inbördes förhållande. Den anförda satsen är nödvändig för att anöringssatsen ska bli grammatisk men anföringssatsen är inte syntaktiskt nödvändig som matris åt anföringssatsen.

Av 4.1 och 4.2 framgår, sammanfattningsvis, två saker, vilka kan tyckas motstridiga. För det första att den anförda satsen, ur ett predikatslogiskt perspektiv, framstår som en underordnad sats vilken utgör ett argument till anföringssatsen, som alltså är att betrakta som en huvudsatsmatris. För det andra har vi kunnat se att den anförda satsen inte är beroende av en matris för sin acceptabilitet vilket innebär att den, ur ett funktionsperspektiv, trots allt uppvisar en typisk huvudsatsegenskap.

4.3 Modalitet

Som framgick i 4.1 kan den anförda satsen tillskrivas en satsdelsfunktion i den syntaktiskt överordnade anföringssatsen eftersom den utgör ett av anföringsverbets argument. Ur ett semantiskt perspektiv finns det dock, som vi snart ska se, snarast skäl att anta ett omvänt förhållande mellan satserna, det vill säga att anföringssatsen fungerar som satsdel inom den anförda satsen. Vi kan utgå från meningsparet nedan.

(80) Dansande Räven tog dina mockasiner.

(81) Dansande Räven tog dina mockasiner, sa Sjungande Molnet.

Exempelmeningarna (80) och (81) innehåller båda propositionen ”Dansande Räven tog dina mockasiner”. I exempel (80) framställer talaren denna proposition som faktisk och sann. Om det skulle visa sig att den är falsk (åhöraren kanske i själva verket har glömt sina mockasiner på badhuset) kan talaren beskyllas för att ha ljugit. I exempelmening (81) påstår talaren att någon annan (Sjungande Molnet) har framfört propositionen. Han eller hon går alltså i god för att en viss person har fällt det återgivna yttrandet men framställer själv inte dess proposition som nödvändigtvis sann. Således kan talaren, i (81), till skillnad från i (80), inte anklagas för att ha ljugit om propositionen skulle vara falsk. Semantiskt erinrar anföringssatsen alltså om ett modalt satsadverbial eftersom

den verkar ha en modaliserande inverkan på den anförda satsens proposition. För att tydligare kunna se denna likhet kan vi utgå från exempelmeningen nedan.

(82) Lisa tar, enligt Gusten, ett skamligt överpris för sillådan.

Exempelmening (82) består av en enkel huvudsats vars proposition (”Lisa tar ett skamligt överpris för sillådan”) modifieras av det modala satsadverbialet i A1 (*enligt Gusten*). Det modaliserar propositionen så att yttrandet kommer att sortera under den modala kategorin rapportmodalitet. Talaren uttrycker alltså, genom det modala satsadverbialet, att han eller hon inte personligen tar ansvar för propositionens sanningshalt utan istället hänvisar till vad någon annan har sagt eller skrivit. Nedan, i exempelmening (83), har satsadverbialet i (82) ersatts av en anföringssats.

(83) Lisa tar, säger Gusten, ett skamligt överpris för sillådan.

Om man jämför exempelmeningarna (83) och (82) märker man, bortsett från att propositionerna är identiska, att de är mycket lika i fråga om talarens inställning till propositionen. Talaren utrycker både i (82) och i (83), genom satsadverbialet respektive genom anföringssatsen, att han eller hon visserligen håller propositionen för sannolik men inte personligen går i god för dess riktighet utan istället hänvisar till vad någon annan har sagt. Det modala satsadverbialet *enligt Gusten* och anföringssatsen *säger Gusten* uttrycker alltså, i de aktuella fallen, båda rapportmodalitet. Det vill säga att anföringssatsen, ur semantisk synvinkel, är att betrakta som en modaloperator bestående av ett satsformat modalt satsadverbial. Denna analys förutsätter, eller innebär, att man räknar anföringssatsen som en bisats eftersom ett satsadverbial ingår som led i en sats (jag kommer att gå närmare in på detta i 3.2.4).

Vad beträffar jämförelsen mellan *enligt Gusten* och *säger Gusten* kan det vara värt att notera att det trots allt finns vissa skillnader mellan de båda modaloperatorerna. Då adverbfrasen fungerar som modaloperator har propositionen karaktären av referat. När, istället, anföringssatsen uppbär denna funktion är det möjligt att tolka propositionen antingen som ett referat eller som ett citatliknande återgivande av ett faktiskt yttrande. En annan viktig skillnad mellan leden är att anföringssatsen, till skillnad från adverbet *enligt*, uppbär tempus-

information. Jag kommer emellertid inte att gå närmare in på dessa skillnader eftersom det faller utanför uppsatsens huvudsakliga syfte.

En anföringssats uttrycker, i det typiska, eller omarkerade fallet huvudsakligen rapportmodalitet. Detta tycks gälla oavsett vilket verb den konstrueras med. Jämför exempelmeningarna (84)–(87).

(84) Nisse är en tjuv, skrek hon.

(85) Nisse är en tjuv, snyftade hon.

(86) Nisse är en tjuv, jublade hon.

(87) Nisse är en tjuv, skrattade hon.

I SAG kan man läsa följande: ”I en sats som är överordnad en anförd mening kan verbet (tillsammans med sina övriga bestämningar) ange hur talaren låter eller beter sig när han yttrar sig” (band 4, s. 863). Vidare kan man läsa: ”I den anförande matrissatsen kan vidare verb stå som visar den talandes attityd till det som sägs i citat- eller referatmeningen” (band 4, s. 864). Det stämmer väl in på exempelmeningarna (84)–(87). De olika anföringsverben i meningarna beskriver olika sätt på vilka en viss person, enligt talaren, ska ha yttrat propositionen ”Nisse är en tjuv”. I (85)–(87) (möjligen också, i viss mån, i (84)) uttrycker de därtill hennes inställning till propositionen. Verbet *snyftade*, i (85) signalerar att personen som fällde det återgivna yttrandet fann det beklagansvärt att Nisse var en tjuv, medan *jublade,* i (86), snarare ger vid handen att hon tyckte att det var någonting mycket positivt. (Dessa egenskaper är avgjort modala till sin natur och skulle kanske också kunna motivera att man ser själva anföringsverben i exempelmeningarna (84)–(87) som modaloperatorer (och inte bara anföringssatserna som helheter betraktade))[10]. Man kan alltså konstatera att de olika anföringsverben i exempelmeningarna (84)–(87) uttrycker delvis olik information. Men för alla exempelmeningarna ovan gäller att talaren, genom anföringssatserna, primärt signalerar att han eller hon återger vad någon annan har sagt, skrikit eller snyftat och följaktligen inte personligen står för, eller garanterar, riktigheten i det propositionella innehållet. Den, så att säga, överordnade informationen som anföringssatsen förmedlar tycks alltså vara att talaren återger

[10] Frågan om huruvida man bör betrakta dessa verb som ”självständiga” modaloperatorer eller inte är knepig eftersom jag, i denna uppsats, definierar modalitet som ”talarens subjektiva uttryck för sin inställning till utsagan och till mottagaren”. I de aktuella konstruktionerna hänför sig anföringsverbens modala egenskaper inte till den primära talaren utan till den person som fällde det återgivna yttrandet. Man skulle kanske kunna tänka sig att räkna dessa anföringsverb som ett slags ”sekundära” modaloperatorer vilka alltså avser den ursprungliga talarens inställning till propositionen. Men inte heller det vore helt lyckat eftersom de inte gärna, på samma sätt, kan ingå som modaliserande led i det ursprungliga yttrandet. Jag lämnar frågan öppen.

en proposition som någon annan talare framfört. Det innebär att den ur ett semantiskt perspektiv i första hand verkar fungera som en modaloperator vilken signalerar rapportmodalitet och i andra hand, beroende på anföringsverb och eventuell kontext, också kan förmedla ”sekundär” information om sättet på vilket det återgivna yttrandet framfördes samt eventuellt även vilken inställning den ursprungliga talaren hade till dess proposition. Figuren nedan kan illustrera detta förhållande. Inom den yttre rektangeln återfinns den överordnade, eller primära informationen och inom den inre återfinns den sekundära informationen.

Figur 1: (*Du bryr dig bara om folköl och Tipsextra,*) *klagade hon.*

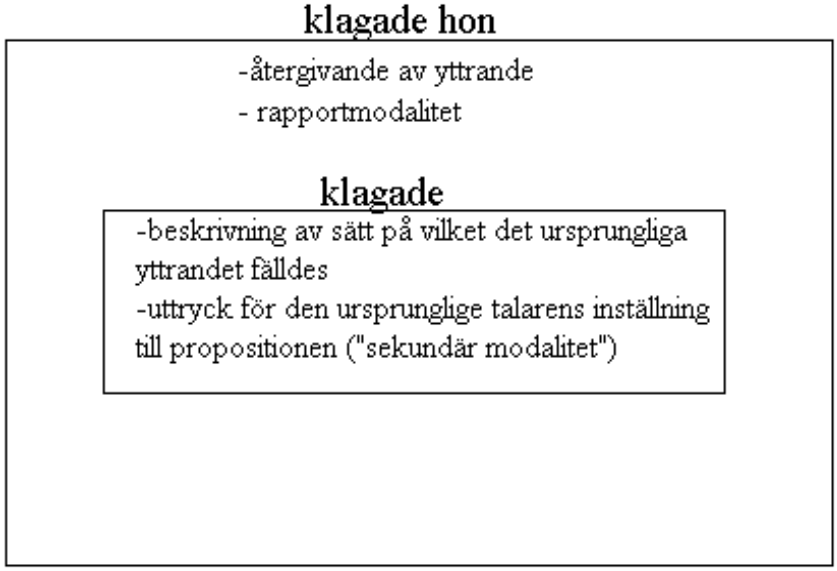

Jag har ovan visat att anföringssatsen typiskt uttrycker rapportmodalitet. I det följande kommer jag dock visa att även andra modaliteter är möjliga, genom att ta upp ett par konstruktioner i vilka anföringssatsen också uttrycker epistemisk samt subjektiv modalitet.[11]

Då det finita verbet i anföringssatsen utgörs av *påstå* eller *hävda* ger talaren vid sidan av rapportmodalitet också en epistemiskt orienterad kommentar till den återgivna propositionen. Vi kan utgå från exempelmeningarna (88)–(90).

(88) Johanssons lada är bara en kuliss, säger Jens.

(89) Johanssons lada är bara en kuliss, hävdar Jens.

[11] Det är rimligt att anta att anföringssatser, i olika kontexter, kan uttrycka flera modaliteter än de som jag redogör för här. Men en noggrannare undersökning av vilka modaliteter anföringssatser kan medföra faller utanför ramen för denna uppsats. Jag vill med denna korta framställning främst visa att anföringssatser kan ses som modaloperatorer samt exemplifiera ett par vanliga modaliteter som de kan uttrycka.

(90) Johanssons lada är bara en kuliss, påstår Jens.

I de tre exempelmeningarna ovan återger talaren, med olika anföringsverb, ett yttrande i vilket en annan talare har framfört propositionen ”Johanssons lada är bara en kuliss”. I (88) signalerar anföringssatsen rapportmodalitet. Talaren går alltså inte i god för propositionens riktighet. Däremot utgör anföringssatsen ingen egentlig kommentar till hur sannolik talaren anser propositionen vara. Ser vi istället på exempelmeningarna (89) och (90) märker vi att talaren, i tillägg till rapportmodalitet, även ger uttryck för en sannolikhetsuppskattning genom anföringssatsen. Med verben *hävdar* och *påstår* signalerar talaren nämligen också att han eller hon i någon mån förhåller sig tvivlande eller skeptisk till propositionens sanningshalt. Samtidigt som anföringssatsen uttrycker rapportmodalitet modifierar den alltså propositionen epistemiskt.

Det bör påpekas att även anföringssatser konstruerade med verbet *säga* i vissa kontexter kan modalisera den anförda satsens proposition med avseende på talarens inställning till dess sannolikhet. Det verkar emellertid föreligga en viktig skillnad mellan *säga*, å ena sidan, och *hävda* och *påstå*, å andra, i det att de båda senare uttrycker en epistemisk kommentar till propositionen också utan att kontexten leder åhöraren eller läsaren i riktning mot en sådan tolkning. En sannolikhetsgraderande kommentar tycks således vara en integrerad del av grundbetydelsen hos (de finita huvudverben) *hävda* och *påstå*, vilket däremot inte är fallet med *säga*.

En annan modalitet som kan uttryckas genom anföringssats är subjektiv modalitet. Under denna kategori sorterar propositioner vilka modifieras av anföringssatser i vilka pronomenet *jag* fungerar som subjekt. Exempelmeningarna (91) och (92) kan tjäna som exempel.

(91) Det är bäst för dig att du passar dig, säger jag (dig).

(92) Det är bäst för dig att du passar dig, sa jag.

Den anförda satsen i (91) kan knappast tolkas som ett återgivet yttrande eftersom talaren själv framför den i direkt anslutning till anföringssatsen vars verb står i presens. Anföringssatsen i exempelmening (91) uttrycker således inte rapportmodalitet. Istället understryker talaren genom anföringssatsen sin subjektiva visshet om propositionens riktighet.

I exempelmening (92) är det möjligt att tolka den anförda satsen som ett återgivet yttrande i vanlig mening. En sådan tolkning skulle exempelvis vara

mycket rimlig i en kontext i vilken talaren, till exempel, återger ett replikskifte mellan sig själv och någon annan (dock kanske inte åhöraren). Utan omgivande kontext ligger det dock närmare till hands att tolka det som att talaren har yttrat den proposition som är formulerad i den anförda satsen i direkt, eller nära, anslutning till talögonblicket. Anföringssatsen i (92) fungerar då, liksom i (91), snarast som ett led med vilket talaren betygar sin övertygelse om propositionens sanningshalt. Således kan anföringssatserna i både (91) och (92) räknas som modaloperatorer vilka uttrycker subjektiv modalitet.

4.4 Negerad anföringssats

I SAG kan man läsa följande om negation av anföringssatser:

> När den anförda meningen är en citatmening och när den anförande satsen anger en kommunikativ handling som fokuserar det återgivna yttrandets form, kan matrissatsen vara negerad på samma sätt som matrissatsen vid en narrativ bisats […] I andra fall kan anförande matrissatser inte negeras. (SAG, band 4, s. 868)

Författarna ger följande exempel på meningar vars anföringssatser kan negeras:

> Min bror sa verkligen inte: Du är en ynkrygg.
> *Du är en ynkrygg*, sa min bror verkligen inte. (SAG, band 4, s. 868)

(Jag kommer i slutet av detta avsnitt att återkomma till exemplen ovan.) Även följande citat är hämtat från SAG (band 4, s. 858):

> Att den anförande satsen inte kan negeras förefaller vara en parallell till att liktydiga satsadverbial normalt saknar negerade motsvarigheter: *Hon ville {otroligen/osäkert/ osannolikt} komma hem

Som framgår av det sista citatet uppmärksammar SAG att direkta anförings-satser, vad de begränsade negationsmöjligheterna beträffar, påminner om satsadverbial. Jag ska nedan försöka visa att det faktum att meningar med negerade anföringssatser antingen är tveksamma eller helt ogrammatiska, i hög grad styrker analysen att anföringssatsen fungerar som satsadverbial i den anförda satsen och således, ur den synvinkeln, är att räkna som en bisats.

Det negerande satsadverbialet *inte* kan fungera antingen som lednegation eller som satsnegation. Lednegationen *inte* negerar, som namnet antyder, ett visst satsled. I exempelmening (93) är bisatsens proposition negerad.

(93) Doktor Jansson såg att apan inte var lycklig.

Då *inte* fungerar som satsnegation negerar det inte ett enskilt led utan (huvud)satsen som helhet. I SAG kan man läsa följande om satsnegation: ”En deklarativ huvudsats med negerande satsadverbial anger (i sin prototypiska betydelse av påstående) att motsvarande sats utan negerande adverbial är falsk, dvs. adverbialet ger kontradiktorisk betydelse åt (resten av) satsen” (SAG band 4, s. 167). Satsnegationen *inte* negerar alltså hela (huvud)satsen. Den utgör således en del av satsens proposition eftersom den uttrycker att ”motsvarande sats utan negerande adverbial är falsk”. Det framgår även av att pronomen som syftar på en negerad huvudsats inte syftar på en ickenegerad version av denna sats (” – Jag är inte korkad. – Nej, det vet jag”. *Det* syftar på hela den föregående repliken, inklusive negationen.) (Jämför Petersson 2006, s. 23 och SAG, band 4, s. 84–85). I exempelmening (94) fungerar *inte* som satsnegation.

(94) Doktor Jansson såg inte att apan var lycklig.

A1-positionen i en sats kan ibland innehålla fler än ett satsadverbial. De står då normalt i en viss bestämd ordning. I schemat nedan, hämtat från SAG (band 4, s. 90), visas den typiska ordningsföljden bland satsadverbial i A1.

X	**Mod. sadvl 1**	**Konj. sadvl**	**Mod. sadvl 2**	**Fok. sadvl**	**Neg. sadvl**	**Y**
Lisa ser	ju	således	troligen	bara	inte	Berit

Som framgår av schemat ovan föregår eventuella modala satsadverbial, typiskt, satsnegationen. En omvänd följd (negation före modalt satsadverbial) resulterar normalt sett i att satsen blir ogrammatisk. Det framgår av exempelmeningarna (95)–(97).

(95) * Lisa ser inte troligen Berit.

(96) * Lisa ser inte kanske Berit.

(97) * Lisa ser inte ju Berit.

Anledningen till att (95)–(97) är ogrammatiska är förmodligen att *inte* negerar satsadverbialen. Av exemplen ovan kan man således sluta sig till att ett modalt satsadverbial, som enskilt led, normalt inte kan negeras.

Låt oss anta och utgå från att propositioner kan negeras av satsnegationer men att negationer inte kan ha räckvidd över modala satsadverbial. Det blir då intressant att undersöka direkt anföring med avseende på det negerande satsadverbialets möjliga positioner. Detta eftersom man kan förvänta sig att en matrissats kan negeras medan (bi)sats som fungerar som satsadverbial inte kan det. Vi kan utgå från exempelmeningarna (98)–(101) nedan.

(98) ?? Michael Jackson är dum mot sin apa, sa Nils inte.

(99) Michael Jackson är inte dum mot sin apa, sa Nils.

(100) * Michael Jackson är, sa Nils inte, dum mot sin apa.

(101) Michael Jackson är, sa Nils, inte dum mot sin apa.

I exempelmeningarna (98) och (99) är anföringssatserna efterställda. Det enda som skiljer dem åt är negationens placering. I (98) står den inom anföringssatsen medan den i (99) står inom den anförda satsen. Anföringssatserna i (100) och (101) är medialt placerade och liksom i de båda föregående meningarna är det bara negationens position som skiljer dem åt. Negationen i (100) står inom anföringssatsen. I (101) är den istället placerad inom den anförda satsen. Som synes är de meningar i vilka negationen står inom anföringssatsen ogrammatiska eller tveksamma. Däremot är de meningar i vilka negationen står i den anförda satsen fullt godtagbara. Det stämmer väl överens med analysen att anföringssatsen är en bisats som fungerar som modalt satsadverbial. Om anföringssatsen skulle utgöra huvudsatsmatris åt den anförda satsen borde den nämligen kunna negeras utan att meningen blev ogrammatisk, eftersom det negerande satsadverbialet då skulle fungera som satsnegation och således negera propositionen. Så verkar emellertid inte vara fallet. Det tycks snarare vara rimligt att analysera anföringssatserna i (98) och (100) som negerade modala satsadverbial. Det vill säga att exempelmeningarna (98) och (100) till sin struktur överensstämmer med meningarna (102) och (103) nedan.

(102) * Michael Jackson är dum mot sin apa, inte enligt Stig/enligt Stig inte.

(103) * Michael Jackson är, inte enligt Stig, dum mot sin apa.

Det kan vara värt att notera att det vid indirekt anföring, då den anförda satsen uppvisar klara bisatsegenskaper, är möjligt att negera anföringssatsen. (Jämför SAG, band 4, s. 868.) Då rör det sig uppenbart om satsnegation. Jämför exempelmening (104).

(104) Han sa inte att han skulle komma.

I början av detta avsnitt citerades två meningar vilka i SAG (band 4, s. 868) användes som exempel på matrissatser vilka kunde negeras på samma vis som matrissatser vid indirekt anföring. De återges i (105) och (106). Exempelmening (107) är identisk med den mening som utgjorde exempel (98) och var markerad med *??*. Den uppvisar samma struktur som (105).

(105) Du är en ynkrygg, sa min bror verkligen inte.

(106) Min bror sa verkligen inte: Du är en ynkrygg.

(107) ?? Michael Jackson är dum mot sin apa, sa Nils inte.

Enligt SAG kan anföringssatsen negeras då ”den anförande satsen anger en kommunikativ handling som fokuserar det återgivna yttrandets form” (band 4, s. 868). De anförda meningarna i exemplen (105)–(107) kan inte vara återgivna, faktiska, repliker (de har ju inte yttrats). Det verkar således som att ”en kommunikativ handling som fokuserar det återgivna yttrandets form” i praktiken innebär en mycket specifik kontext. För att exempelmeningarna (105)–(107) ska vara grammatiskt godtagbara yttranden verkar det nämligen som att någon av följande typer av kontexter eller samordningsförhållanden, normalt, måste vara underförstådda:[12]

1. Yttrandet är en invändning mot ordalydelsen i en föregående anföring och följs av en annan, med det ursprungliga yttrandet överensstämmande, anförd sats eller mening.

   Exempel: – Då sa Frans: mina höns får bara potatisskal och de mår bra.
   – Nej, mina höns får bara potatisskal och de mår bra, sa han inte.
   Han sa: mina höns får bara potatisskal och de mår inte dåligt.

2. Den negerade satsen är samordnad med en annan anföringssats.

   Exempel: Han skrek inte: du är ett svin Arne, men han sa att Arne borde tänka sig för.

[12] En initialt placerad anföringssats verkar dock något lättare att negera än en finalt placerad.

4.5 Om anföringssatsens placering och att satsadverbial inte kan utgöra argument

I detta avsnitt vill jag föra fram två huvudpoänger: för det första att anföringssatsens möjliga positioner i förhållande till den anförda satsen stödjer en analys i vilken den räknas som en bisats med satsadverbialsfunktion. För det andra att satsadverbial inte kan utgöra argument.

I en finit sats kan ett satsadverbial placeras i fyra huvudsakliga positioner: i fundamentet, i mittfältet (A1), i slutfältet (eller som annex) samt affokalt (fokuserande satsadverbial) (SAG, band 4, s. 89). Därtill kan led ”motsvarande modalt satsadverbial” stå som ”initialt annex” (SAG, band 4, s. 101). I exempelmeningarna (108)–(111) exemplifieras dessa satsadverbialspositioner (dock ej affokalt placerat satsadverbial).

(108) Förmodligen har han redan åkt. (fundament)

(109) Han har förmodligen redan åkt. (mittfält)

(110) Han har också köpt en sådan bil kanske. (finalt annex)

(111) Ärligt talat, beskattningen av snus har gått till överdrift. (initialt annex)

Vid direkt anföring kan en anföringssats placeras i någon av följande positioner i förhållande till den anförda satsen: initialt, medialt och finalt. Det exemplifieras i (112)–(114).

(112) Bengt Jansson säljer, sa han, en helt ny, enorm korv. (medialt)

(113) Bengt Jansson säljer en helt ny, enorm korv, sa han. (finalt)

(114) Han sa, Bengt Jansson säljer en helt ny, enorm korv. (initialt)

Låt oss jämföra anföringssatsernas positioner i (112)–(114) med satsadverbialens i (108)–(111). Om vi betraktar den anförda satsen som en huvudsats märker vi att anföringssatsernas positioner i (112)–(114) motsvarar satsadverbialens i (109)–(111). I synnerhet är den medialt placerade anföringssatsen intressant eftersom den (om man räknar den som en bisats) står på den kanoniska satsadverbialsplatsen.

En satsadverbialsanalys av anföringssatsen har två fördelar gentemot en huvudsatsanalys. För det första resulterar inte en medialt placerad anföringssats i

att fundamentet innehåller två fraser eller att den anförda satsen utgör ett diskontinuerligt satsled. Det framgår tydligt om man tillämpar satsadverbialsanalysen i ett satsschema:

	Fundament	**typplats**	**N1**	**A1**	**V**	**N2**	**A2**
(115)	Bengt	säljer	-	sa han		en helt ny korv	

Den andra fördelen med att betrakta anföringssatsen som ett satsadverbial är att analysen då stämmer in på det inbördes beroendeförhållandet mellan anföringssats och anförd sats. Som framgick i 4.2 måste anföringssatsen ta den anförda satsen som argument för att bli grammatisk. Däremot är den anförda satsen inte beroende av anföringssatsen som matris. Den kan utgöra en självständigt, grammatiskt godtagbart yttrande.

I 2.4.3 utgick jag från antagandet att ett argument är en nödvändig satsdel. Satsadverbial kan inte vara nödvändiga satsdelar och kan således heller aldrig utgöra argument. Om man analyserar anföringssatsen som ett satsadverbial måste man följaktligen också betrakta den som ett optionellt led. Det stämmer ganska väl in på förhållandet mellan anföringssats och anförd sats vid direkt anföring. Den anförda satsen är grammatisk även utan anföringssats. Men även om satsadverbialsanalysen står i överensstämmelse med det faktum att den anförda satsen inte är avhängig anföringssatsen för sin acceptabilitet så förutsätter den också att man antar det något märkliga förhållandet att ett satsadverbial tar sin matrissats som argument.

En tänkbar lösning på de problem som följer av att anföringsverbet är transitivt vore att anta ett tomt led i anföringssatsen. Vi kan utgå från exempelmening (116).

(116) Bengt säljer, Ø /*det* sa han, en helt ny korv.

Anföringssatsen i exempelmening (116) innehåller ett tomt led. Det är markerat Ø och motsvarar pronomenet *det*. I diskursen kan det tomma ledet (eller det realiserade pronomenet) länkas till, och identifieras med den anförda satsen. Fördelen med en sådan Ø-lösning är att anföringsverbet inte skulle ta den anförda satsen som argument, utan istället ett tomt led som i diskursen kan länkas till den anförda satsen. Enligt den analysen skulle (116) alltså innehålla två fullständiga satser, av vilka ingendera utgör ett argument till den andra.

Av utrymmesskäl kommer jag, i denna uppsats, emellertid inte att behandla eventuella Ø-alternativ i närmare detalj.

5 Semantisk överordning

Gällande semantisk över- respektive underordning utgår jag i denna uppsats från att en semantisk huvudsats är en sats som utför någon av de tre huvudsakliga talakterna *fråga*, *påstående* och *befallning/uppmaning*. En sats som inte utför någon av dessa talakter är en semantisk bisats (se avsnitt 2.3.3).

I SAG kan man läsa följande: ”Den överordnade (anförande) satsen uppbär normalt satsfogningens språkhandling” (band 4, s. 856). Vid direkt anföring är anföringssatsen alltså vanligen att betrakta som den semantiskt överordnade av de båda satserna. Det ska jag visa i det följande. Vi kan utgå från exempelmeningarna (117)–(119).

(117) * Att han hade Skånes största fjäderfäbesättning

(118) Han sa att han hade Skånes största fjäderfäbesättning.

(119) Säg att han hade Skånes största fjäderfäbesättning!

Den ogrammatiska exempelmeningen (117) består av en ensam att-sats. Den är en semantisk bisats som utan matrissats inte uttrycker någon talakt. I (118) och (119) har satsen underordnats matrissatser och ingår i yttranden genom vilka talaren utför talakten påstående respektive befallning/uppmaning.

Låt oss jämföra att-satsen och de indirekta anföringarna i meningarna (117)–(119) med nedanstående exempel.

(120) Jag har Skånes största fjäderfäbesättning.

(121) Han sa, jag har Skånes största fjäderfäbesättning.

(122) Sa han, jag har Skånes största fjäderfäbesättning?

(123) Säg, jag har Skånes största fjäderfäbesättning!

Exempelmening (120) består av en enkel, deklarativ huvudsats genom vilken talaren gör ett påstående om sin fjäderfäbesättning. Satsen är således en semantisk huvudsats. I de efterföljande exempelmeningarna, (121)–(123), blir samma sats anförd av tre olika anföringssatser vilka medför tre skilda talakter. I (121) uttrycker anföringssatsen ett påstående, i (122) en fråga och i (123) en

uppmaning. Man kan alltså konstatera att anföringssatserna, i de aktuella meningarna, alla uppfyller kriteriet för en semantisk huvudsats.

De talakter som utförs genom anföringssatserna är emellertid inte de enda som utförs i meningarna. Den anförda satsen ”jag har Skånes största fjäderfäbesättning” kan, som framgår av exempelmening (120), fungera som en syntaktiskt självständig enhet och utför även i egenskap av anförd sats, talakten påstående. Exempelmeningarna (121)–(123) innehåller således två talakter. En överordnad talakt (i (121) påstående, i (122) fråga och i (123) uppmaning) och en underordnad talakt (påstående). Att den talakt som utförs i anföringssatsen är överordnad den som utförs i den anförda satsen framgår av exempelmeningarna (124) och (125).

(124) Sture sa, huset måste rivas, och det gjorde jag också.

(125) Sture sa, bilen måste tvättas, och det måste jag också.

I exempelmening (124) har den direkta anföringen (anföringssats och anförd sats) samordnats med en deklarativ huvudsats (*det gjorde jag också*). Att anföringssatsen ”Sture sa” uttrycker den överordnade talakten i meningen ”Sture sa, huset måste rivas” kan vi se på pronomenet *det*, i ”det gjorde jag också”. *Det* kan inte syfta på den anförda satsen. Man måste således tolka meningen på så vis att pronomenet *det* syftar på ”sa, huset måste rivas”. Det som subjektet *jag* alltså *gjorde* var att säga ”huset måste rivas”. Ur ett talaktsperspektiv måste exempelmening (124) alltså rimligen analyseras som en komplex mening bestående av två samordnade semantiska huvudsatser, nämligen ”Sture sa, huset måste rivas” och ”det gjorde jag också”.

Även (125) innehåller en samordning. Men i det fallet måste exempelmeningen tolkas på så vis att satserna ”bilen måste tvättas” och ”det måste jag också” tillsammans utgör det anförda yttrandet. Således uppbär anföringssatsen den överordnade talakten även i (125).

En mening bestående av en anföringssats och en anförd sats innehåller, vid direkt anföring, två talakter: en uttryckt i anföringssatsen och en i den anförda satsen. Den talakt som uttrycks, i anföringssatsen är dock överordnad den som uttrycks i den anförda satsen.[13] Det förhållande som, utifrån talaktsperspektiv betraktat, alltså tycks råda mellan de båda satserna beskrivs nedan, i figur 2.

[13] Den talakt som utförs i den anförda satsen är visserligen underordnad den som utförs i anföringssatsen men det innebär, enligt de kriterier som tillämpas i denna uppsats, inte att den anförda satsen är att betrakta som en semantisk bisats. Detta eftersom den faktiskt uttrycker en talakt, om än en underordnad, eller sekundär, sådan.

Figur 2. *Han sa, pucken är rund.*

Då anföringssatsen är finalt placerad verkar det kanske, vid första anblick, vara så att den talakt som utförs i den anförda satsen är överordnad. En förklaring till det ligger förmodligen i just det faktum att den då föregår anföringssatsen. Åhöraren hör först den anförda satsen, vilken ju, som självständigt yttrande, är en semantisk och syntaktisk huvudsats. Därefter hör hon eller han anförings-satsen. Det skulle med andra ord kunna vara så att man på sätt och vis luras av följden mellan de satser (och talakter) som ingår i meningen. Men om man enligt samma mönster som i (124) samordnar en direkt anföring vars anförings-sats är finalt placerad med en deklarativ huvudsats, märker man att det ligger närmast till hands att analysera även finalt placerade anföringssatser som semantiskt överordnade. Jämför exempelmening (125).

(126) Stig har köpt en ny bil, påstår Mona, och det gör Håkan också.

(127) Stig köpte en ny bil, påstod Mona, och det gjorde Lisa också.

Exempelmening (126) måste tolkas som att *det* (*gör*) motsvarar ”påstår (att) Stig har köpt en ny bil”. Det visar att anföringssatsen kan vara semantiskt över-ordnad. Även i (127) är den rimligaste tolkningen, trots att verben *köpte* och *gjorde* står i samma tempus, att *det* (*gjorde*) syftar på ”påstod (att) Stig köpte en ny bil”. Således måste anföringssatsen också i (127) räknas som semantiskt överordnad.

Medialt placerade anföringssatser skiljer sig från finalt och initialt placerade såtillvida att de inte nödvändigtvis är semantiskt överordnade. Det framgår av exempelmeningarna (128) och (129), nedan.

(128) Bengt är, säger Anna, för gammal för att spela pingis, och det gör Per också.

(129) Bengt är, säger Anna, för gammal för att spela pingis, men det är Per också så det ska nog gå bra ändå.

I exempelmening (128) hänför sig pronomenet *det*, liksom i tidigare exempelmeningar, till anföringssatsen vilken alltså är att räkna som semantiskt överordnad. Exempelmening (129) däremot, kan tolkas på två olika vis. Den ena möjliga tolkningen är att det är talaren (och inte Anna) som påstår att Per också är för gammal för att spela pingis. Om meningen uppfattas på det viset syftar *det* på ”för gammal för att spela pingis”. Det skulle innebära att huvudsatsen ”det är Per också…” har samordnats med den anförda satsen (i vilken anföringssatsen då ingår som led). Den anförda satsen måste då betraktas som semantiskt överordnad eftersom den kan samordnas med en annan semantisk huvudsats och således uppbär den överordnade talakten. Den andra möjliga tolkningen av exempelmening (129) är att Anna säger att både Bengt och Per är för gamla för att spela pingis. Enligt den tolkningen (som kanske kräver litet god vilja) är istället båda satserna semantiskt underordnade anföringssatsen.

6 Finithet

6.1Två satser med oberoende finithet

I utgångspunkterna för denna uppsats stipulerade jag bland annat följande: ”huvudsatser uppbär oberoende finithet, medan bisatsers finithet är beroende av matrissatsens finithet”. Jag ska nedan visa att såväl anföringssats som anförd sats, vid direkt anföring, är att betrakta som huvudsatser i detta avseende.

Att bisatsers finithet är beroende av matrisens innebär att den förankras, tidsligt och rumsligt, i den överordnade satsen. Den överordnade satsen utgör alltså en referenspunkt i förhållande till den underordnade. Meningarna (130) och (131) kan illustrera detta.

(130) Han sa att han glömde sitt fina tält här.

(131) Han säger att han är där nu.

I exemplen ovan ger huvudsatsmatriserna ”han sa” och ” Han säger” bisatserna en referenspunkt i tid och rum. Utifrån matrisernas talögonblick, deras ”här och

nu”, kan bisatsernas tempus, personliga pronomen samt tids- och rumsadverbial tolkas. I exempelmening (130) tar sig detta bland annat uttryck i att pronomenet *han* avser talaren och att *här* syftar på platsen där yttrandet fälls. I (131) kan vi se att rumsadverbialet *där* och tidsadverbialet *nu* utgår ifrån matrissatsens talögonblick. *Där*, i (131), kan alltså avse samma plats som *här*.

Vid direkt anföring förankrar varken anföringssats eller anförd sats sin finithet i den andra satsen. Meningarna (132)–(134) kan tjäna som exempel.

(132) Han sa, han bor här nu.

(133) Han sa, han bodde där då.

(134) Han sa, han ska bo här imorgon.

Utifrån följande iakttagelser kan vi sluta oss till att både anföringssatserna och de anförda satserna uppbär oberoende finithet i de ovanstående exempelmeningarna: Pronomenet *han*, i de anförda satserna, syftar inte på den person som yttrar meningen. *Här*, i (132) och (134), behöver inte hänföra sig till den plats där meningen som helhet yttras. *Där*, i (133), skulle kunna avse den plats där meningen som helhet yttras. *Imorgon* behöver inte vara nästa dag i förhållande till den tidpunkt då meningen som helhet yttras. Sammanfattningsvis kan man alltså konstatera att talögonblicken i (132)–(134) inte fungerar som referenspunkter utifrån vilka de deiktiska orden i de anförda satserna tolkas.

Vad finithet beträffar framstår alltså båda satserna som huvudsatser.

6.2 Om likheten mellan anföringssatser och annex

Som framgick i 6.1 uppvisar såväl anföringssats som anförd sats oberoende finithet i förhållande till varandra, vid direkt anföring. Anföringssatsen fungerar således inte som en syntaktisk referenspunkt för den anförda satsens finithet. Den verkar emellertid utgöra en textuell tolkningsram, eller kommentar, åt den anförda satsen. Att den utgör en sådan kommentar, eller tolkningsram, utan att vara en referenspunkt för den anförda satsens finithet, gör att den i vissa avseenden liknar ett fritt annex.

Som tidigare nämnt påtalas likheten mellan anföringssatser och annex även i SAG. Författarna skriver: ”Besläktade med fria annex är anförande satser i konstruktion med citat- och referatmeningar. En anförande sats betraktas dock i denna grammatik av olika skäl som syntaktiskt överordnad den anförda meningen” (SAG, band 4, s. 440).

SAG (band 4, s. 438) förklarar begreppet annex på följande vis: ”I vissa fall står led av en typ, som eljest är satsled inom den inre satsen, optionellt eller i några fall obligatoriskt lösare knutna till satsen, asyndetiskt sidoordnade med denna. Dessa led kallas annex”. Författarna delar upp annex i tre undergrupper, nämligen *dislokationer*, *finala dubbleringar* och *fria annex* (SAG, band 4, s. 438).

En dislokation är ett annex som svarar mot ett semantiskt identiskt pronominellt led i den efterföljande eller föregående satsen (SAG, band 4, s. 438). Ett exempel på en dislokation ges i mening (135).

(135) Korv och makaroner, vi skulle kanske ta och laga det.

En final dubblering är en negation eller ett pronomen som motsvarar ett led i den föregående satsen (SAG, band 4, s. 438). Ett exempel på ett sådant annex ges i (136).

(136) Det där är inte Gunnars gummistövel, inte.

Fria annex skiljer sig från dislokationer och finala dubbleringar såtillvida att de inte svarar mot ett semantiskt identiskt led inom den inre satsen. De är istället fria ”adverbiella led som semantiskt modifierar hela [den inre satsen]”. Beroende på om de, semantiskt, motsvarar fria adverbial eller satsadverbial inom den inre satsen, delas de upp i två undergrupper (SAG, band 4, s. 452).

Följande typer av fraser och satser kan utgöra fria annex: ”ett adverbiellt eller nominalt led eller en appositionell relativ bisats”. I förhållande till den inre satsen, kan de vara antingen initialt, medialt eller finalt placerade (SAG, band 4, s. 439). I mening (137) exemplifieras ett initialt placerat fritt annex, och i (138) ett finalt placerat. Inom parentes anges huruvida de (i det omarkerade fallet) motsvarar fria adverbial eller satsadverbial i den inre satsen.

(137) Om Ove kommer hem, gå och göm dig. (motsvarar fritt adverbial)

(138) Katten har dragit på sig rabies, förmodligen. (motsvarar satsadverbial)

Annexet i (137) motsvarar ett omständighetsadverbial i den inre satsen och i (138) motsvarar det ett satsadverbial. Syntaktiskt sett ingår de båda annexen inte i de inre satserna. Trots det är de semantiskt nära knutna till dem eftersom de tillhandahåller information om vilken tillförlitlighet de ska tillmätas eller under

vilka betingelser de gäller. De fria annexen fyller alltså en textuell funktion i och med att de utgör tolkningsramar för, eller kommentarer till, de inre satserna.

I 6.1 framgick att såväl anföringssats som anförd sats uppvisar oberoende finithet vid direkt anföring (de förankrar båda sin finithet i kontexten). Mot den bakgrunden tycks det finnas visst fog för att överväga att också analysera anföringssatsen som ett fritt annex i förhållande till den anförda satsen. Anledning till det ligger just i att ingendera sats, vad finithetskriteriet beträffar, kan sägas vara överordnad den andra. Ur det perspektivet framstår det inte som orimligt att betrakta det som att de är varandra syntaktiskt fristående men semantiskt sammanbundna.[14] Detta eftersom anföringssatsen, även om den inte utgör en referenspunkt för finithet, faktiskt i likhet med fria annex ger en tolkningsram för, och utgör en modaliserande kommentar till, den anförda satsen.

7 Finithet – huvudsatser, bisatser och oklara fall

Jag ska under denna rubrik visa att anförda satser, utifrån finithetskriteriet, kan delas in i tre grupper: klara bisatser, klara huvudsatser och satser vars satskategoritillhörighet är oklar. Jag kommer kort att redogöra för och diskutera ett antal variabler vilka tycks kunna påverka hur den anförda satsens satskategoritillhörighet uppfattas.

7.1 Direkt och indirekt anföring som motpoler

Vid indirekt anföring tar anföringsverbet en att-sats som argument. Vi kan utgå från exempelmening (139).

(139) Han sa att jag inte fick mer tårta.

Den anförda satsen i exemplet ovan är en bisats och dess finithetsdrag är således representerat i subjunktionen (*att*) på typplatsen. Det innebär att finitheten är relaterad till, eller förankrad i, den överordnade anföringssatsen. Därför tolkas också de deiktiska ord som eventuellt återfinns inom den anförda satsen utifrån talögonblicket. I den aktuella exempelmeningen innebär det att det personliga

[14]Ytterligare ett alternativ vore att analysera anföringssats + anförd sats som en form av komplex mening (jämför SAG, band 4, s. 859).

pronomenet *jag* syftar på talaren (det vill säga personen som yttrar meningen som helhet).

Vid indirekt anföring gäller, i det typiska fallet, även att det återgivna yttrandets tempus relateras till anföringssatsen (SAG, band 4, s. 852). Det exemplifieras i mening (140).

(140) Han sa att jag skulle passa mig för sågen.

Det yttrande som återges i att-satsen ovan skulle, då det fälldes, exempelvis kunna ha lydit: ”Du ska passa dig för sågen.” Då det återges genom indirekt anföring ändras alltså tempus så att det överensstämmer med det tempus som matrissatsens finita verb står i.

Som vi tidigare kunnat se skiljer sig direkt anföring från indirekt anföring bland annat vad finithetsförhållandet mellan satserna beträffar. Vid direkt anföring uppvisar både anföringssats och anförd sats oberoende finithet.

Om man uteslutande använder sig av finithetskriteriet för att avgöra huruvida en sats är en bisats eller en huvudsats märker man att de anförda satserna vid direkt respektive indirekt anföring utgör motpoler. Enligt detta kriterium är den anförda satsen en entydig bisats vid indirekt anföring medan den vid direkt anföring istället är en klar huvudsats.

7.2 Referatmening

SAG (band 4, s. 853–856) delar upp anförda satser i tre typer. I tillägg till citatmening och bisats vid indirekt anföring, urskiljs även referatmening. Denna typ av anförd sats kan sägas utgöra en slags mellankategori vilken har egenskaper gemensamma med både citatmeningen och den indirekt anförda bisatsen. I (141) ges ett exempel på en referatmening, hämtat från SAG (band 4, s. 853).

(141) ”*Jag simmade femti meter på en väldigt bra tid*, sa min gympalärare. (T) [*Jag* refererar till den återgivande talaren.]”

Referatmeningen har följande egenskaper gemensamma med citatmeningen (i denna uppsats betraktad som den typiska direkta anföringen) (Jämför SAG, band 4, s. 846–853):

1. Den har samma syntaktiska struktur som det återgivna yttrandet och kan utgöra ett syntaktiskt självständigt och grammatiskt yttrande, d.v.s. den normalt är huvudsatsformad.
2. Vissa deiktiska tids- och rumsadverbial kan hänföra sig till den talsituation i vilken det ursprungliga yttrandet fälldes.

Referatmeningen delar följande egenskaper med anförda satser vid indirekt anföring (jämför SAG, band 4, s. 846–853):

1. Referatmeningens tempus är relaterat till anföringssatsens finita verb.
2. Deiktiska pronomen tolkas med anföringssatsen som utgångspunkt. Ofta tolkas även adverbiella led av deiktisk karaktär med anföringssatsen som utgångspunkt.

Referatmeningens gemensamma beröringspunkter med både direkt och indirekt anförda satser, gör att den tycks utgöra en mellankategori, vilken (främst) vad form beträffar liknar direkt anföring men vad finithet beträffar istället liknar indirekt anföring.

7.3 Fyra faktorer som inverkar på hur finitheten uppfattas

Vid indirekt anföring (och referatmening) är den anförda satsens finithet beroende av, eller hänför sig till, anföringssatsens finithet. Vid direkt anföring är den anförda satsens finithet däremot oberoende av anföringssatsens finithet. Som vi snart ska se finns det även konstruktioner i vilka den anförda satsens finithet kan uppfattas både som avhängig och som oberoende. Jag kommer nedan att var för sig ta upp fyra variabler vilka kan medföra att satsen antingen skiftar satskategoritillhörighet eller kan tolkas på två vis. Dessa är negationens placering (satsens form), tempus, anföringsverb samt kontext.

7.3.1 Negationens placering

Det finns en viktig skillnad mellan meningar där anföringssatsen föregår den anförda satsen och meningar i vilka anföringssatsen istället är finalt eller medialt placerad. Till skillnad från meningar med finalt eller medialt placerade an-

föringssatser kan meningar med initialt placerade anföringssatser ofta analyseras i termer av att-strykning. Vi kan utgå från exempelmeningarna (142)–(145).

(142) Han sa, jag måste bo i husvagnstältet i vinter.

(143) Han sa, att jag måste bo i husvagnstältet i vinter.

(144) * Att jag, sa han, måste bo i husvagnstältet i vinter.

(145) ? Att jag måste bo i husvagnstältet i vinter, sa han.

Exempelmening (142) kan analyseras, och tolkas, som en huvudsats bestående av en matrissats (”Han sa”) och en att-struken bisats som fungerar som objekt (”(att) jag måste bo i husvagnstältet i vinter”). Den anförda satsen i (142) är alltså möjlig att tolka som avhängigt finit, på samma vis som att-satsen i (143). Som framgår av exempelmeningarna (144) och (145) är det däremot inte möjligt, eller pragmatiskt märkligt, att tänka sig en anförd att-sats då anförings-satsen är medialt eller finalt placerad.

Negationens placering, det vill säga den anförda satsens ordföljd, är dock av avgörande betydelse för hur den anförda satsens finithet uppfattas (och därmed även för om den anförda satsen kan analyseras som en att-sats med struket *att*). Vi kan utgå från exempelmening (146).

(146) Han sa, jag ska inte åka.

I exempelmeningen ovan syftar pronomenet *jag* på den person som fällde det ursprungliga yttrandet, d.v.s. *han*, vilket innebär att den anförda satsen är en huvudsats. Om negationen istället placeras mellan den anförda satsens subjekt och finita verb kommer satsen att uppfattas som en bisats med att-strykning eftersom *jag* då syftar på talaren. Jämför exempelmening (147).

(147) Han sa, jag inte ska åka.

Även då den anförda satsen inleds av subjunktion är negationens placering utslagsgivande i fråga om hur finithetsförhållandena mellan satserna uppfattas. Jämför exempelmeningarna (148) och (149).

(148) Han sa att jag inte ska åka.

(149) Han sa att jag ska inte åka.

I (148) syftar *jag* på den som yttrar meningen vilket innebär att den anförda satsens finithet är förankrad i anföringssatsen. I (149), däremot, verkar den närmaste tolkningen vara att *jag* istället syftar på *Han*. Således tycks den anförda satsen, subjunktionen till trots, uppvisa oberoende finithet.

7.3.2 Tempus

Tempusförhållandena mellan de finita verben i satserna verkar också ha betydelse för hur den anförda satsens finithet uppfattas. Det framgår av exempelmeningarna (150) och (151).

(150) Han sa, jag skulle åka hem.

(151) Han sa, jag ska åka hem.

I (150) står det finita verbet i den anförda satsen i samma tempus som anföringsverbet. Det är möjligt att tolka den anförda satsen på två vis. Den ena möjligheten är att *jag* syftar på den som yttrar hela meningen, vilket innebär att den anförda satsen, ur finithetsperspektiv, är en bisats. Den andra möjligheten är att samma pronomen syftar på *Han*. Enligt den senare tolkningen måste den anförda satsen ses som en huvudsats. Båda tolkningarna är alltså möjliga men den förra, enligt vilken den anförda satsens finithet är avhängig anförings-satsens, verkar ligga närmare till hands.

I (151) skiljer sig anföringssats och anförd sats åt vad gäller tempus. Även i den meningen är två tolkningar möjliga. *Jag* kan, liksom i (150), uppfattas som en syftning antingen på talaren eller på *Han*. Att tolka den anförda satsen som oberoende finit, d.v.s. den senare tolkningen, tycks dock ligga närmare till hands.

(150) och (151) är identiska till sin struktur och skiljer sig bara åt vad beträffar det finita verbets tempus i den anförda satsen. Likväl skiljer de sig från varandra i fråga om vilka finithetsförhållanden som ligger närmast till hands att anta. Det verkar således som att tempus har en stor inverkan på om den anförda satsen uppfattas som avhängig eller oberoende anföringssatsen.

7.3.2 Anföringsverb

Ytterligare en faktor som är avgörande för den anförda satsens finithet är vilket anföringsverb som står i anföringssatsen.

I SAG (band 4, s. 861) kan man läsa följande: ”Vissa verb tar såväl citat- som referatmening. […] Hit hör verb som anger kommunikativ handling samt ett fåtal andra.” De skriver vidare (band 4, s. 862): ”Vissa verb förekommer väsentligen med referatmening även om de också står med citatmening […] Bland verb av denna typ finner vi verb för kommunikativ handling men också verb för kognitiva tillstånd eller processer.” Som exempel på verb vilka kan ta både citat- och referatmening anges bland andra *säga*, *fråga* och *skriva*. Bland de verb som ”väsentligen” tar referatmeningar nämns bland andra *hävda* och *påstå*.

Vissa anföringsverb medför alltså att den anförda satsen förankrar sin finithet i anföringssatsen medan andra inte nödvändigtvis gör det. Anförings-verbens inverkan på den anförda satsens finithet framgår av exempelmeningarna (152)–(154).

(152) Jag ska åka hem, sa han.

(153) Jag ska åka hem, hävdade han.

(154) Jag ska åka hem, påstod han.

Den närmaste tolkningen av (152) är att *Jag* syftar på *han* vilket innebär att den anförda satsen är oberoende finit. I (153) och (154) är den närmaste tolkningen snarare att *Jag* syftar på den som yttrar meningen. Anföringsverbet verkar alltså kunna avgöra om den anförda satsens finithet lättast tolkas som oberoende eller avhängig.

7.3.4 Kontext

Även den närkontext som anföringen ingår i påverkar hur den anförda satsens finithet uppfattas. Det kan vi se i exempel (155) och (156).

(155) – Hur går det för dig i gymnastiken nuförtiden?
– Jag simmade femti meter på en väldigt bra tid, sa min gympalärare.

(156) Jag och min gympalärare tävlade i simning igår. Han vann.
– Jag simmade femti meter på en väldigt bra tid, sa min gympalärare medan han slog sig för bröstet.

I exempel (155) gör kontexten att *jag* måste tolkas som en syftning på talaren. Således uppfattas också den anförda satsens finithet som avhängig anförings-satsen.

I (156) framstår det däremot rimligare att betrakta *Jag* som en syftning på *min gympalärare* eftersom kontexten ger vid handen att det rör sig om ett citerat yttrande med vilket gympaläraren berömde sin egen simning.

7.4 Summering

Av 7.1–7.3 framgår att en anförd sats kan vara huvudsatsformad utan att vara oberoende finit i förhållande till anföringssatsen. Man kan således konstatera att den anförda satsens form inte nödvändigtvis avgör vilket finithetsförhållande som råder mellan anföringssats och anförd sats. Även andra faktorer, såsom negationens placering, tempusförhållandet mellan de båda satsernas finita verb samt kontext har betydelse för hur den anförda satsens finithet kommer att uppfattas.

8 Sammanfattning

Syftet med denna uppsats har varit att beskriva förhållandet mellan anförings-satser och de satser vilka de anför. Jag har försökt att avgöra om anföringssatser bör betraktas som huvudsatser eller som bisatser vid direkt anföring. Jag har utgått från följande frågeställning: Ingår anföringssatsen som satsdel i den anförda satsen och i så fall hur?

För att nå mitt syfte har jag undersökt anföringssatser och anförda satser med avseende på form, funktion och betydelse. Jag utgick, i min undersökning, från följande antaganden:

1. En semantisk huvudsats är en sats som utför någon av de tre grundläggande talakterna påstående, fråga och befallning. En semantisk bisats är en sats som inte utför någon av dessa talakter.

2. En syntaktisk huvudsats kan inte utgöra ett argument till ett verb.

3. Huvudsatser uppbär oberoende finithet medan bisatsers finithet är beroende av matrissatsens finithet.

Förutom ovan nämnda antaganden har jag, i undersökningen, också använt tre modala kategorier, nämligen rapportmodalitet, epistemisk modalitet och subjektiv modalitet.

Jag har inte kunnat nå något entydigt svar på uppsatsens frågeställning. De resultat som undersökningen gett pekar istället på att det, ur olika perspektiv, är möjligt att argumentera för tre olika analyser av förhållandet mellan anförings-sats och anförd sats. En möjlig analys är att anföringssatsen är en huvudsats-matris vars verb tar den anförda satsen som argument. En annan analys är att anföringssatsen fyller en satsdelsfunktion i den anförda satsen och därmed är att räkna som en bisats. En tredje möjlig analys, slutligen, är att de båda satserna är syntaktiskt fristående men semantiskt sammanbundna. Nedan följer en kort sammanfattning av uppsatsens resultat.

Jag har, inledningsvis, behandlat satsernas form och visat att både anföringssatsen och den anförda satsen uppvisar huvudsatsform och att det således, utifrån det kriteriet, inte är möjligt att dra några slutsatser om huruvida någon av dem är överordnad den andra.

Jag har sedan undersökt satserna ur ett funktionsperspektiv. Jag har funnit att anföringssatsens verb tar den anförda satsen som argument. Ur den synvinkeln framstår alltså anföringssatsen som en huvudsatsmatris. Å andra sidan har jag också konstaterat att den anförda satsen inte är beroende av någon matrissats. Den kan utgöra en självständig syntaktisk enhet, vilket är att betrakta som en klar huvudsatsegenskap.

Jag har också undersökt satserna ur ett modalitetsperspektiv och funnit att anföringssatsen har en modaliserande inverkan på den anförda satsens proposition. Jag har visat att anföringssatsen kan medföra någon av följande modaliteter: rapportmodalitet, epistemisk modalitet och subjektiv modalitet. Det stödjer en analys enligt vilken anföringssatsen tillskrivs en satsdelsfunktion i den anförda satsen och således räknas som en bisats. Jag har även visat att anförings-satser liknar modala satsadverbial såtillvida att möjligheterna att negera dem är mycket begränsade. Någonting som ytterligare styrker satsadverbialsanalysen är att den stämmer in på det faktum att anföringssatsen inte är beroende av en matris för att vara grammatisk. Detta eftersom satsadverbial inte kan utgöra argument.

Vad gäller frågan om semantisk över- respektive underordning har jag visat att både anföringssatsen och den anförda satsen utför talakter men att anförings-

satsen utför den överordnade talakten. Det framgår vid samordning. Då en direkt anföring samordnas med en sats som, till exempel, ”det gör han också” syftar ”det gör” nämligen på anföringssatsen. Jag har dock kunnat konstatera att medialt placerade anföringssatser tycks kunna avvika från detta mönster. Då anföringssatsen är medialt placerad kan den andra huvudsatsen nämligen uppfattas som samordnad antingen med anföringssatsen eller med den anförda satsen.

Vad gäller satsernas finithetsförhållande har jag visat att både anföringssats och anförd sats uppvisar oberoende finithet och, ur den synvinkeln, alltså framstår som huvudsatser. I anslutning till det har jag påvisat likheter mellan annex och anföringssatser samt framfört möjligheten att analysera de båda satserna som syntaktiskt oberoende av varandra men semantiskt sammankopplade.

Slutligen har jag behandlat anförda satser vars finithet är möjlig att analysera antingen som beroende eller oberoende av anföringssatsens finithet. Jag har visat att följande faktorer kan inverka på hur den anförda satsens finithet uppfattas: negationens placering, tempus, anföringsverb samt kontext.

Som nämnt har jag inte nått något entydigt svar på uppsatsens frågeställning. Resultaten pekar i olika riktningar. De tre analyser som jag funnit argument för skulle kunna sammanfattas i följande uppställning:

<u>Anföringssatsen är en överordnad huvudsats:</u>

Anföringsverbet tar den anförda satsen som objekt.

Anföringssatsen utför normalt den överordnade talakten.

<u>Den anförda satsen är en överordnad huvudsats:</u>

Anföringssatsen kan ses som ett modalt satsadverbial inom den anförda satsen.

Den anförda satsen är inte beroende av en matris. Däremot är anföringssatsen beroende av den anförda satsen för att vara grammatisk.

<u>Satserna är syntaktiskt fristående men semantiskt sammanbundna:</u>

Både anföringssats och anförd sats uppvisar oberoende finithet.

Anföringssatsen uppvisar likheter med annex.

9 Diskussion

Jag har, i den här uppsatsen, försökt att beskriva förhållandet mellan anföringssats och anförd sats, utifrån den traditionella, deskriptiva grammatikmodellens uppdelning i huvud- och bisatser.

Jag har inte kunnat ge något entydigt svar på min frågeställning. Undersökningens resultat visar istället att det, beroende på vilket kriterium man utgår ifrån, är möjligt att argumentera såväl för en huvudsatsanalys som för en analys enligt vilken anföringssatsen är att räkna som underordnad den anförda satsen. Man kan exempelvis, ur en predikatslogisk synvinkel, se anföringssatsen som en huvudsatsmatris eftersom dess verb tar den anförda satsen som argument. Men man kan också till exempel argumentera för att anföringssatsen bör betraktas som underordnad eftersom den modaliserar den anförda satsens proposition och därmed liknar ett satsadverbial.

De resultat som framkommit då jag undersökt anföringssatser och anförda satser med avseende på de kriterier och stipulationer som jag ställt upp för huvud- respektive bisatser har pekat i olika, motstridiga, riktningar. Enligt vissa kriterier framstår anföringssatsen som en huvudsatsmatris. Enligt andra verkar snarare den anförda satsen vara överordnad anföringssatsen. Åter andra kriterier tyder på att de båda satserna, syntaktiskt sett, kanske är att betrakta som två fristående syntaktiska enheter. Det är, med andra ord, inte helt lyckat, vare sig att analysera anföringssatsen eller den anförda satsen som en bisats, eftersom ingen av satserna kan sägas uppvisa entydiga huvud- eller bisatsegenskaper. Båda analyserna får märkliga följder.

I vissa sammanhang är det förstås nödvändigt att välja att betrakta den ena av de två satserna som en överordnad huvudsats och den andra som en underordnad bisats. Till exempel gör nog författare till läroböcker i grammatik klokt i att, på något vis, förhålla sig till den traditionella uppdelningen i huvud- och bisatser. De blir då helt enkelt tvungna att bestämma sig för vilka huvud- eller bisatskriterier de anser väga tyngst. De huvudsakliga alternativen torde då vara att ta hänsyn antingen till predikatslogiken eller till modalitetsaspekten. Att valet inte är självklart (och kanske inte heller helt enkelt) framgår av att båda analyserna finns representerade i den grammatiska litteraturen (någonting som kanske kan tyckas märkligt i sammanhanget är att valet ofta inte kommenteras).

Det är alltså i många sammanhang motiverat och högst rimligt att analysera direkta anföringar i termer av bisatser och huvudsatser. Men man kan kanske ändå, mot bakgrund av de olika satskriteriernas motstridiga implikationer, fråga sig om den traditionella uppdelningen i huvudsatser och bisatser riktigt förmår beskriva förhållandet mellan anföringssatser och anförda satser. Kanske skulle

en uppdelning i huvudsatser och icke huvudsatser (bisatser och andra satser) utgöra en bättre ram för beskrivningen av förhållandet mellan anföringssatser och anförda satser. En sådan uppdelning skulle i alla fall troligen kunna göra beskrivningen av direkta anföringskonstruktioner mindre problematisk i ett par avseenden. Detta eftersom distinktionen huvudsats/icke huvudsats, bättre än huvudsats/bisats, skulle kunna ta hänsyn till två problem förknippade med syntaktisk respektive semantisk överordning.

Vad gäller syntaktiska huvudsatser utgick jag i min undersökning från följande stipulation: En syntaktisk huvudsats kan inte utgöra ett argument till ett verb. Jag visade sedan att anföringssatsens verb tar den anförda satsen som argument och således, ur det perspektivet, är att betrakta som en huvudsats-matris. Om man tillämpar den traditionella uppdelningen i huvud- och bisatser ligger det då nära till hands att klassificera den anförda satsen som en bisats eftersom den ju, enligt predikatslogiken, fyller en satsdelsfunktion i anförings-satsen. Men det faktum att den, enligt den aktuella definitionen, inte är en syntaktisk huvudsats innebär kanske inte nödvändigtvis att den är en bisats. Den är ju till exempel inte, som typiska bisatser, beroende av någon matris för sin grammatiska acceptabilitet. Det skulle då kanske vara bättre att beskriva det predikatslogiska förhållandet på följande vis: Den anförda satsen är en icke-huvudsats som är underordnad anföringssatsen som är en syntaktisk huvudsats.

En uppdelning i huvudsatser och icke huvudsatser skulle kanske vara lämpligare även då det gäller frågan om semantisk överordning. Jag utgick, i min undersökning, från att semantiska huvudsatser uttrycker någon av de tre grundläggande talakterna *påstående*, *fråga* och *befallning*, medan semantiska bisatser inte gör det. Jag kunde visa att anföringssatsen, normalt, uttrycker den överordnade talakten och således bör betraktas som semantiskt överordnad den anförda satsen. Jag konstaterade emellertid också att även den anförda satsen uttrycker en talakt, inom ramen för den överordnade talakten. Den anförda satsen kan alltså, i normalfallet, visserligen sägas vara semantiskt underordnad anföringssatsen. Men att därmed räkna den som en semantisk bisats vore kanske, i viss mån, missvisande eftersom den ju egentligen uppfyller kriteriet för semantiska huvudsatser. Att kalla den anförda satsen för semantisk icke-huvudsats skulle därför kanske vara att föredra framför att benämna den semantisk bisats.

En uppdelning i huvudsatser och icke huvudsatser skulle kunna ha vissa fördelar framför en uppdelning i huvudsatser och bisatser. Det är dock värt att påpeka att den uppdelningen inte nödvändigtvis skulle innebära att man skulle kunna komma så mycket längre ifråga om att fastställa förhållandet mellan

anföringssats och anförd sats. Det skulle till exempel, även med en sådan uppdelning, vara möjligt att argumentera både för en huvudsats- och för en icke-huvudsatsanalys av anföringssatsen.

Kategorierna huvudsats och bisats tycks alltså vara mer komplexa än vad man traditionellt anser. Kanske är det rimligt att anta att det heller inte är möjligt att helt entydigt fastställa förhållandet mellan anföringssatser och anförda satser med de verktyg som den traditionella, deskriptiva grammatiken tillhandahåller.

Även om jag inte helt kunnat uppnå mitt syfte har jag, utifrån form-, funktions- och betydelsekriterier, kunnat urskilja argument för följande analyser av förhållandet mellan anföringssatser och anförda satser:

1. Anföringssatsen är en överordnad huvudsats, vilken den anförda satsen är underordnad.
2. Den anförda satsen är en överordnad huvudsats, vilken anföringssatsen är underordnad.
3. Satserna är syntaktiskt fristående men semantiskt sammankopplade.

Kanske skulle jag ha kunnat komma längre i beskrivningen av förhållandet mellan satserna om jag gått annorlunda tillväga. Jag ska nedan, kort, diskutera ett par saker som på olika vis kan ha påverkat resultatet.

För det första är undersökningens resultat naturligtvis, i hög grad, beroende av de antaganden och kategorier jag utgått från. Vissa av dem skulle ha kunnat formuleras annorlunda. De skulle ha kunnat göras bredare eller smalare, med delvis förändrade resultat som följd. Till exempel skulle jag, i anslutning till stipulationen av vad som inte kan vara en syntaktisk huvudsats, också ha kunnat ange ett kriterium för syntaktiska bisatser (exempelvis att ett argument är en syntaktisk bisats).

För det andra skulle jag kanske ha nått längre i min undersökning om jag i tillägg till mina egna exempelmeningar också använt mig av exempelmeningar hämtade från en korpus. Jag skulle då sannolikt ha kunnat urskilja fler möjliga modaliteter. Därtill skulle jag då ha kunnat undersöka användningen av skiljetecken, vilket skulle kunna vara av intresse då det gäller frågan om vilken talakt som skribenter uppfattar (eller vill ska uppfattas) som överordnad.

För det tredje skulle jag ha kunnat lägga större vikt vid att undersöka skillnader mellan meningar vars anföringssatser är initialt placerade och meningar vars anföringssatser är medialt eller finalt placerade. Jag har, i denna

uppsats, valt att fokusera på likheterna mellan initialt, medialt och finalt placerade anföringssatser för att kunna behandla de tre konstruktionerna parallellt. Det är emellertid tydligt att de, i vissa avseenden, skiljer sig åt. Jag har kort tagit upp två skillnader vilka beror på anföringssatsens placering. Den första är att den talakt som uttrycks i anföringssatsen kan uppfattas som underordnad i meningar där anföringssatsen är medialt placerad. Den andra och viktigaste skillnaden är att meningar vars anföringssatser är initialt placerade ofta kan analyseras även i termer av att-strykning. Ett större fokus på dessa skillnader skulle kanske ha kunnat ge en mer nyanserad beskrivning av direkta anförings-konstruktioner.

Jag ska slutligen ta upp två ämnen, eller kvarstående frågor, som skulle kunna utgöra intressanta inriktningar på eventuella framtida undersökningar.

Jag har, i den här uppsatsen, främst behandlat och diskuterat analyser enligt vilka antingen anföringssatsen eller den anförda satsen räknas som överordnad. Men jag har även tagit upp möjligheten att analysera anföringssatsen som ett annex till den anförda satsen. En sådan analys bygger på det faktum att varken den anförda satsen eller anföringssatsen förankrar sin finithet i den andra satsen. Den skulle innebära att de båda satserna var syntaktiskt fristående men semantiskt nära sammanknutna. Annexanalysen utgör en intressant lösning eftersom den saknar vissa problem som följer med analyser där man antar att någon av satserna är överordnad den andra. Till exempel skulle den kanske kunna förklara att den anförda satsen inte är beroende av anföringssatsen som matris. Å andra sidan ger den upphov till andra problem. Hur förklarar man, till exempel, att ett annex tar den intilliggande eller omgivande satsen som argument? Jag tror att en närmare undersökning av annexanalysen skulle vara ett intressant ämne för framtida undersökningar.

Någonting annat som skulle kunna vara intressant att undersöka närmare är de faktorer som kan inverka på hur anföringssatsens finithet uppfattas. Jag har i den här uppsatsen visat att negationens placering, valet av anföringsverbet, kontext samt tempus kan inverka på hur den anförda satsens finithet uppfattas. Jag har däremot inte berört hur dessa faktorer kan samverka, eller om några av dem har en starkare inverkan de andra. Detta (kanske framförallt den roll som tempus spelar) skulle kunna ingå som del i en framtida undersökning.

Litteraturförteckning

Abelin, Åsa, Gadelii, Erland och Löfström, Jonas (1981): Om modalitet i talspråk. I *Rapporter från språkdata 16*. Göteborg: Institutionen för språkvetenskaplig databehandling.

Aijmer, Karin (1979): Några talaktsfunktioner hos adverb i svenskan, s. 5 – 20. I *Förhandlingar vid sammankomst för att dryfta frågor rörande svenskans beskrivning 11*. Stockholm: Institutionen för nordiska språk vid Stockholms universitet.

Andersson, Lars-Gunnar (1975): *Form and function of subordinate clauses*. Göteborg: Dept. of linguistics, University of Göteborg.

Hellspong, Lennart; Ledin, Per, (1997): *Vägar genom texten – Handbok i brukstextanalys*. Lund: Studentlitteratur.

Hultman, Tor, (2003): *Svenska Akademiens språklära*. Stockholm: Svenska Akademien.

Josefsson, Gunlög, (2001): *Svensk universitetsgrammatik för nybörjare*. Lund: Studentlitteratur.

Jörgensen, Nils; Svensson, Jan, (1986): *Nusvensk grammatik*. Malmö: Liber.

Petersson, David (2006): *Positionens betydelse – Om* inte, nog *och* visst *i mittfält och fundament*. Lund: opublicerad c-uppsats, Institutionen för nordiska språk, Lunds universitet.

Platzack, Christer (1987): Bisatser, huvudsatser och andra satser, s. 79–86. I Teleman, Ulf (red.), *Grammatik på villovägar*. Svenska språknämnden.

Platzack, Christer (1987): Huvudsatsordföljd och bisatsordföljd, s. 87 – 96. I Teleman, Ulf (red.), *Grammatik på villovägar*. Svenska språknämnden.

Platzack, Christer (1998): *Svenskans inre grammatik – det minimalistiska programmet. En introduktion till modern generativ grammatik*. Lund: Studentlitteratur.

Teleman, Ulf; Hellberg, Staffan; Andersson, Erik (1999): *Svenska Akademiens grammatik* (SAG). Stockholm: Norstedts.

Teleman, Ulf (1974): *Manual för grammatisk beskrivning av talad och skriven svenska.* Lund: Institutionen för nordiska språk.